Naše řeč ROČNÍK XX. ČÍSLO 2-3.

Vladimír Šmilauer;

Vojenské názvosloví ručních střelných zbraní a kulometů.

(Psáno pro jubilejní sborník NŘ., věnovaný univ. prof. E. Smetánkovi k šedesátým narozeninám.)

Úvod.

1. »Prof. Smetánka účastnil se po devět let pravidelných týdenních schůzí názvoslovné komise při ministerstvu národní obrany.« Devět let rostla naše vojenská terminologie pod vlivem jeho přesné a všestranné znalosti jazyka, jeho střízlivé rozvahy a uměřenosti ve věcech jazykových. Je-li dnes vojenská terminologie z nejlepších našich terminologií odborných, má v tom velký kus zásluhy i prof. Smetánka. Buď tedy jemu věnována první studie z tohoto oboru.

2. Podmínky, za nichž rostlo vojenské názvosloví, byly velmi příznivé. Vyspělý kulturní duch, který vládl od počátku v ministerstvu národní obrany, uvědomoval si náležitě význam dokonalé terminologie a dal podnět i dostatečné prostředky k jejímu vytvoření. Nalezena byla velmi vhodná a úspěšná forma: názvosloví vznikalo přímo na schůzích komise, v níž byli stejně odborníci techničtí — civilní i vojenští —, jako odborníci jazykoví. Jejich společnou usilovnou prací podařilo se šťastně proplouti mezi Scyllou jazykových monster, vznikajících bez nutné účasti jazykového citu, a Charybdou názvů jazykově sice nezávadných, ale věcně nevyhovujících. Vojenskou kázní bylo pak zaručeno, že názvosloví, na němž se komise usnesla, vešlo také skutečně v život; ve vojenské terminologii není svéhlavých outsiderů, kteří působí tolik zmatků v terminologiích ostatních.[1])

---

[1]) Tato jednota přestává ovšem hned na hranicích vojenské kázně. Celá naše armáda užívá od r. 1927 jednotného názvosloví kulometu vz. 26, ale tovární inženýr ještě r. 1932 setrvává při původní terminologii tovární, komisí pozměněné. Ač bylo komisí hned r. 1926 zavedeno z dobrých důvodů:

Při tom je vojenská terminologie komplex, o jehož rozsahu si z neodborníků málokdo umí udělati náležitou představu. Není to totiž jen čistě vojenské názvosloví organisační, zbrojní a taktické (ač toto samo má na 5.000 názvů); je to i podrobné názvosloví všech těch dopravních prostředků, kterých armáda užívá, od koně (hipologie má 1500 názvů) a vozu až k automobilu (900 názvů) a letadlu, všech moderních prostředků spojovacích, chemie, lékařství, všech výrobních odvětví a řemesel, která jsou postavena do služby armády. Tento obrovský soubor je však velmi nepřehledný, protože jen část terminologie byla samostatně publikována (v t. zv. letácích), jinak je roztroušena v předpisech, ze značné části veřejnosti nepřístupných; a k vojenskému slovníku jsme se ještě nedostali.[2])

Přece je však i za těchto svízelných podmínek třeba, abychom si v mezích možnosti vojenského názvosloví všímali, Neboť z něho, vzniklého tak důkladnou a často těžkou prací. může vyjíti reforma našeho technického i řemeslného názvosloví vůbec. A že to vyžaduje úpravy a propracování, je jasno každému, kdo se s ním jen trochu seznámil.

3. Jazyk, nestačí-li mu dosavadní zásoba slovní, pomáhá si tím, že:

1. přejímá slova *cizí;*
2. *obnovuje* slova zaniklá nebo uvádí do spisovného jazyka slova *nářeční;*
3. používá slov dosavadní zásoby ve významu *přeneseném;*
4. tvoří *nová slova* z dosavadních kmenů, řídě se při tom často předlohou cizí (t. zv. kalky).

(1.) *Slovům cizím* se komise vědomě vyhýbala, a to jak slovům mezinárodním, tak i slovům z jiných slovanských jazyků (což se po vzoru Jungmannově pokládávalo za zcela nezávadný zdroj nových slov). Výjimek není mnoho. Pu-

tlumič, vytahovač, vyhazovač, přerušovač, poučuje tovární inženýr v Technickém slovníku VII, 349 veřejnost, že se ony součástky jmenují: tlumidlo ohně, vytahovadlo dutinek, vyhazovadlo dutinek (vojáci znají jen nábojnice), přerušovák; mluví o zpružině, matce, opěrce, tyčce tam, kde oficiální terminologie zná jen zpruhu, matici, opěru, tyčinku. Stejně je to s poučením o Mauserově pušce tamtéž VIII, 223. Od první terminologie mauserovky z r. 1921 se říká: vyhazovač, přidržovač, podavač — spušťadlo, ztužovadlo — kování — vývrt, záchyt bodáku — uzávěra — úderníková zpruha, pero podavače, ale v TS. se užívá zcela odchylně jmen: vyhazovadlo, přidržovadlo, podavadlo — spoušťový mechanismus, připevňovací kolík — armatura — vrtání, nosník bajonetu — závěr kliky — úderníková zpružina, zpružina podavače.

[2]) V nejbližší době vyjde vojenský slovník francouzsko-český.

rismus nešel tak daleko, aby byla odmítána i slova vžitá (revolver, lafeta, konsola); i v speciálnějších terminologiích zůstala některá cizí slova (na př. u leteckých kulometů: regulátor, synchronisační spušťadlo). Z ruštiny bylo pak — podle svědectví Sedlákova — přejato něco názvů prostřednictvím ruských legií.

(2.) Slova *obnovená* a *nářeční* dala — aspoň v našem oboru — velmi málo.

(3.) *Přenášení významu* užito bylo velmi hojně, ale většinou jen v mezích dosavadního usu. Máme na př. v názvosloví Lewisova kulometu: hlavu, jazýček, klobouček, plynovou komoru, můstek, sedlo, tělo pouzdra, vidlici atp., ale to všechno je jen aplikace metafor zcela běžných, často i mezinárodních (Kopf, Züngel; languette, corps; gas chamber atp.).

(4.) Je tedy nejvydatnějším pramenem slov skutečně nových *tvoření*, a to z přirozených příčin především odvozováním; složenin je málo, jen ve dvou běžných typech: »kulomet« a »osmihran«. Komise se snažila vymeziti význam jednotlivých kmenotvorných přípon tak, aby slovo již svým tvarem naznačovalo ráz pojmenované věci. Slova »opěradlo, opěra, opěrník, opěrnice, opěrka« řeknou svými příponami, že opěradlo je složitou částí, kdežto opěra součástkou jednoduchou, opěrník je opěrný kolík, opěrnice opěrná deštička, opěrka pak drobná nějaká součástka. A předponami základních sloves možno zase vyjádřiti, že podpěrka podpírá zespodu, rozpěrkou se vzájemně opírají dvě součástky. — Toto rozlišování, jehož studium je jistě nejzajímavější partií při rozboru vojenského názvosloví, má ovšem své meze, a to často dosti těsné. Není to — vedle některých nedůsledností, nevyhnutelných při každém názvosloví — jen nepoměr mezi nesmírným bohatstvím významových skupin a omezeností jazykových prostředků; hlavní příčinou je tu kolise s jiným důležitým a komisí plně respektovaným principem, se snahou zbytečně nenovotařit a uchovávat po možnosti názvosloví starší.

Tak se na př. v názvosloví zbraní reservuje přípona *-dlo* pro složitější mechanismy v zbrani (spušťadlo) a pro výstrojové předměty stojící mezi složitějšími stroji typu »plnička« a prostými nástroji typu »škrabák« (rovnadlo). — Ale při tom se ponechávají termíny starší, třeba těmto zásadám nevyhovují (rydlo, držadlo). — Předlohou bylo názvosloví německé, později i francouzské (zčásti i anglické), nikdy se však nepřekládá otrocky. Pojmenování každé součástky vyšlo z přímého názoru na její tvar a funkci, takže odchylky jsou velmi časté. Zvláště šťastně se na rozdíl od terminologie ně-

mecké uplatnilo užívání zdrobnělin, čímž bylo možno rozlišiti větší a menší součástky (v. v § 68 čep — čípek, šroub — šroubek, nýt — nýtek, 54 svorník — svorníček, 67 kolík — kolíček, 6 matice — matička, 40 zpruha — pružina — pružinka atd.).

4. Tato rozprava se zabývá poměrně nevelkým, ale velmi důležitým oborem vojenského názvosloví. Jde v ní o 412 podstatných jmen z terminologie ručních střelných zbraní a kulometů. Vycházím tu ze tří zbraní v naší armádě obecně zavedených a všem jejím mladším příslušníkům dobře známých:

pušky vz. 24, mauserovky, zkratka: *M;*

pistole vz. 24: P;

kulometu vz. 26 (t. zv. lehkého kulometu brněnské Zbrojovky): *Z,* s potřebami a výstrojem (mimo řemen s příslušenstvím), podstavcovým kolem a kulometným zaměřovačem protiletadlovým vz. 32.

Podrobný popis těchto zbraní je v předpisech D-XIII-1b, 2a, 4b; přehledně je pak shrnut v I. díle »Rukověti pro poddůstojníky« 1934.

K tomu jsou připojeny hlavně odchylné termíny druhých zbraní:

pušky a karabiny Manlicherovy vz. 95 (staré rakouské pušky), německé pušky Mauserovy vz. 98 (a nepatrně od ní odchylných vzorů 98/22, 23, 23A, karabiny 98);

pistole vz. 22 (nepatrně odlišné), osvětlovací a raketové vz. 30, revolveru vz. 98, (pušky a karabiny jsou popsány v D-XIII-1a z r. 1924 s doplňkem 4 z r. 1935);

kulometu Schwarzlosova, rakouského, ale u nás dosud užívaného (proto probrán dosti podrobně) v typech 7, 7/12, 7/24, 24. Pro typ 7/12 v. předpis P-I-2a z r. 1920, pro typ 7/24 D-XIII-4c z r. 1925. Označuji jej písmenem *Š;* v míře značně menší si všímám speciálních leteckých kulometů L/28 (Lewisova) a vz. 28 a 30 (Vickersova).

Výpočet součástek pušek a pistolí, jakož i výstroje a potřeb je v D-XVIII-1a z roku 1927 s doplňkem z roku 1931 a D-XVIII-31a z roku 1927; výpočet součástek kulometů v D-XVIII-1b z r. 1928 s doplňkem z r. 1932 a v D-XVIII-31b z r. 1929 s nákresy součástek.

Vedle těchto v naší armádě užívaných zbraní stanovila komise názvosloví i pro zbraně užívané jen dočasně a na zkoušku. Z toho jsem vzal některé názvy pro francouzský (lehký) kulomet Hotchkissův vz. 24 (D-XIII-4a z r. 1925), pro těžký kulomet Hotchkissův (z letáku »La mitrailleuse Hotchkiss« a z knihy Jos. Frimla, Samočinné zbraně: 1. Kulomety,

1922, str. 209—226) a pro francouzský lehký kulomet F. M. (fusil mitrailleur) 1915 (z téže knihy str. 266—277). Zkratky pro tyto tři zbraně jsou: *Hl, Ht, F. M. 1915.*

Vedle terminologie v uvedených předpisech vyšly terminologické letáky »České názvosloví vojenské«; užil jsem letáků »Manlicherovka. Vzor 95« z r. 1919; »Pojmenování součástek pušky vzor 90« z r. 1919; »Názvosloví německé pušky Mauser vz. 98, srovnané s puškou Manlicher vz. 88/90, 90 a 95« z r. 1921; »Kulomet (Instruktion bývalé rakouské armády G-69)« z r. 1919 s dodatky č. j. 109.749/II z r. 1920; »Kulomet a jeho součástky. Vz. 7/12« z r. 1920.

Cituji tuto terminologii, na níž lze ukázati, jak se některé názvy měnily, jako: 95/1919, 90/1919, 98/1921, Š/1919, Š/1920, nebo prostými letopočty.

Německou terminologii, v těchto letácích obsaženou, doplnil jsem z instrukcí rakousko-uherské armády G-5b (manlicherovka vz. 95), G-5c (revolver vz. 98) a G-69 (kulomet Schwarzlosův).

Francouzská terminologie týká se Ht a je převzata z letáku.

Vděčně a s prospěchem jsem při práci užil stručných, ale důležitých článků vrchního rady MNO., dr. J. V. Sedláka, dlouholetého předsedy názvoslovné komise: »Vojenská péče o jazyk« v »Almanachu na pamět činnosti dra J. Vaníčka« 1928, str. 46 nn., a »Čím přispěla armáda k rozmnožování slovníka českého« v příloze Hlasu národní obrany z 1. I. 1932, str. 5. Dr. Sedlákovi děkuji i za laskavé zapůjčení terminologických letáků a za cenné pokyny.

5. V studiích tohoto druhu je možno vycházeti od slov, zjišťovati jejich význam a stanoviti, co znamenají jednotlivé přípony, typy složenin atd., nebo zase je možno vyjíti od pojmů a hledati, jak jazyk vyjadřuje jednotlivé pojmové kategorie. Obojí způsob má své přednosti a bylo by zhola neužitečné chtít se rozhodovat pro ten neb onen. V praxi jde spíše o to, jak oba způsoby spojiti. Pokouším se o to tím, že nejprve probírám dvě nejvýznačnější skupiny: I. jména metaforická, § 1—19; II. jména odvozená, § 20—59, připojuji pak III. přehled názvů podle významových skupin, § 60—70; v něm na slova skupiny I. a II. prostě odkazuji a dokládám jen slova ostatní (vesměs slova obecné zásoby slovní).

Jinak nebylo možno rozlišovati v každém jednotlivém případě, zda jde o slovo staré nebo nové; k tomu chybějí ještě všechny přípravné práce.

Protože jde o vztahy mezi slovem a významem, musel býti význam zjišťován rozborem jednotlivých případů, kde slova bylo užito. Tím se práce zatěžuje hodně výklady věcnými;

ale to snad není chyba v době zvýšeného zájmu o armádu. Ovšem nemohlo býti tohoto poučení zase tolik, aby si z něho mohl učiniti představu o složitém mechanismu zbraní i nevoják. To je však organická chyba každé práce, která se zabývá námětem speciálním.

I. Jména metaforická (§ 1—19).

1. Metaforických jmen je v našem názvosloví hojně; jde tu však téměř napořád jen o aplikaci pojmenování starších. Metafory v odborné terminologii jsou většinou původu lidového a nové umělé pojmenovávání jejich zásobu již valně nerozmnožuje. Chybí totiž kulturnímu člověku ona svěžest fantasie i ona primitivnost nazírání, která je živnou půdou pro tento druh jmen.

Shody s němčinou jsou tu velmi značné a můžeme se právem domnívati, že v mnohých případech jsou naše metafory prostým překladem (což při způsobu, jakým se vyvíjelo naše technické názvosloví, není nic překvapujícího).

Některé metafory jsou ještě značně živé (drápek, nos), jiné však tak vybledlé, že si metaforičnost výrazu ani již neuvědomujeme (hadice, matice).

Na rozdíl od němčiny se však užívá slov metaforicky pojatých velmi často v tvarech zdrobnělých neb jinak obměněných (hlava — hlaviště; zub — ozub). Vedla k tomu jistě snaha rozlišiti slova s významem původním a přeneseným (ruka — ručička atd.).

2. Nejbohatší skupinou mezi metaforickými jmény jsou názvy *částí lidského těla*. Je to zcela přirozené, neboť naše tělo je nám ze všech věcí nejblíže a svou členitostí i mnohostrannými svými funkcemi dává hodně podnětů k srovnávání.

Hlava (Kopf) je zesílená a funkčně důležitá přední nebo horní část tělesa, někdy i podobný samostatný násadec. Tak má hlavu u M pouzdro (Hülsenkopf), vytahovač a vytěrák, u P kohoutek a zachycovač zásobníku, u Z vnější trubice nožky k podstavci. Hlavu máme i u šroubů.

U držadla kliky M je hlava kulovitá část, za niž se bere; u 95/1919 jmenovala se tato část podle německého Griffknopf 95, Knopf der Kammer 98 »knoflík držadla«.

Obměn tohoto slova, *hlavice, hlavička, hlaviště,* užívá se ve významu podobném. Hlavice je u pístu Z, na ramenu zaměřovače, na podstavcovém kolu, na závěru F. M. 1915 atd.; hlavička arci u součástek menších, jako jsou přidržovač M, opěrka, spoušťový čípek, záskočka k pojistce atd. Z; hlaviště je pak staré jméno pro hlavu pažby (Kolben). V 95/1919 překládalo se podle toho jako »hlaviště závěru«

německé »Verschlusskolben«; 1921 zaveden byl název »závěrnice«; 1924, když bylo opuštěno rozeznávání »Verschlusskolben« a »Verschluss« (jako pojmu nadřaděného), »závěr«.

Čelo (Mündungsstück) je přední stěna válcovitého tělesa: chladiče, dutiny pístové a šoupátka Š, vodicího pláště vz. 28; u P je čelem uzavřeno ústí pouzdra.

Oko (Auge; i Öse, Öhr; anneau) je ovální otvor, jímž se něco volně provléká. Do oka pístové trubice Z zasouvá se nosný hák tlumoku, okem je navlečen na trubku předsuvné zpruhy nosič západky botky, okem na hlavě vnější trubice nožky prochází šroub ke křížové vidlici atd.;

závěsné *očko* Z je naproti tomu samostatná součástka, upevněná na pravé straně pažby; zavěšuje se do něho karabinka závěsného řemene.

Víko (Deckel) přikrývá zesilovač vz. 28, *víčko* pouzdro Z, vodní otvor Š (Füllochschraube).

Ouško (Öhr, Arbe) je zploštěný výběžek, za nějž se bere (jedno z ramen pojistky k střelbě Z) nebo v němž jsou otvory (v pouzdru závěru s otvory pro čep); na závorníku Š je zárazné ouško, zastavující závěr na dráze nazpět. Samostatnou součástkou je ouško (Arbe) u řetízku Š.

Nos (Nase; bec) je krátký zahnutý výběžek: u kloubů a úderníku Š; u vyhazovače Z (tu je náražkou pro dno nábojnice).

Bradka vsouvače F. M. 1915 je výčnělek zapadající do vývrtu mlátku.

3. *Ústí* (Mündung) je přední otvor vývrtu hlavně.

Čelisti (Backen, Klauen) jsou deskovité součástky pravidelně párové (na závorníku a objímce pístové trubice Z, svěrací čelisti na posuvném obojku podst. Š). Tři čelisti mají sáňky podst. Š, jednu čelist základna hledí a vnější kloub (vodicí č.) Š.

Jazýček (Züngel) je výběžek úzký a zpravidla pohyblivý (u spouští — queue de la détente —, u vysouvače vz. 28); nepohyblivý jazýček na horní přední ploše pouzdra závěru Z vede hlaveň.

Zoubky (Zacken) jsou na čele P;

zuby (Zahn) na ozubených kolečcích (Zahnrad, roue dentée; na př. na rohatce Š); v jiném smyslu — výběžek, kratší než jazýček, širší než nos — užívá se místo toho nyní slova *ozub*[3]) (Zahn; ale i Warze[4]) a Stollen).[5]) Vybíhá z tělesa nebo

---

[3]) »Zahn des Aufsatzdrückers« 95 je 1919 a 1921 »zub«, 1923 »ozub«; podobně »Nase des Drückers« 98.

[4]) Kammerwarze 98 — uzamykací ozub kliky M atd.

[5]) Abzugstollen — spoušťový ozub 95/1919; Haltestollen — ozub zádržky 98/1921.

je k němu navařen, přinýtován. Mívá rozličné funkce: a) unášecí ozuby do sebe zabírají a přenášejí pohyb (napínací táhlo uvádí tak do pohybu nosič závorníku, ten zas závorník); b) omezuje pohyb, narážeje v mezní poloze: rukojeť Z se zaklesne ozubem do vybrání pístové trubice; zpětný pohyb závěru M je omezen tím, že jeho ozub narazí na ozub zádržky; c) zajišťuje polohu tím, že zapadá do drážky (u vložky rukojeti Z do drážek v dříku, u pouzdra zásobníku Z do vybrání v pouzdru závěru), zachycuje za záchyt (dolejší ozub botky Z za záchyt botky, hořejší za záchyt západky botky) atp. (pojistný ozub, 1919 bezpečnostní; Sicherungsstollen).

4. Krk (Hals) je jméno pro zúženou část pažby za hlavištěm (95/1919 »šíje«) a zúženou část kohoutku P za hlavou; *krček* (Hals, gorge) je podobná část vytahovače Z.

Tělo (Körper; bloc) je označení pro hlavní díl součástky. na níž jsou upevněny součástky jiné. Tělem je střední štítovitá část řidítka Š, k níž jsou po stranách připevněny rukojeti a dole tlačítko se spoušťovou pojistkou (jméno zavedeno až 1929); tělo P je lůžkem většiny pohyblivých součástek; má je i pouzdro a rukojeti vz. L/28 atd.

Termínu *těleso* se užívá jen u přípojky násadce Š.

Dřík nemá jednotný význam: a) nyní znamená zpravidla základní část rukojeti, na níž je objímka (Š, Z, L/28); b) ojediněle i tělo menší součástky (dřík úderníku Š — Schlagbolzenschaft, dřík závorky u podstavcového kolu); c) v strojnické terminologii je dřík válcovitá část nýtu, šroubu atp. Asi z tohoto podnětu překládalo se v starší terminologii pušek vz. 90, 95 »dříkem« německé Bolzen a Stift[6]) (svorník, kolíček).

Slovem *hřbet* se označuje horní zdrsněná část pouzdra P.

Žebro (Rippe) je táhlá, úzká vyvýšenina. Máme žebra zesilovací (na pístové trubici, na pouzdru závěru a pouzdru zásobníku Z), žebra chladicí (Kühlrippen; ailettes du radiateur), zvětšující povrch hlavně Z; jindy se spojují dvě součástky tím, že se obě opatří přerušovanými žebry (unterbrochene Rippen, 1919: přerušená) na způsob šroubových závitů (tak je spojena hlaveň s hlavňovou spojkou); šikmo skosené žebro na desce podavače M pomáhá při urovnávání nábojů.

Stavěcí *bradavka* (Stellansatz; ergot arrêtoir; podle něm. Warze) je u Ht.

5. Kloub (Gelenk; Drehstück) spojuje dvě součástky, dávaje jim možnost vzájemného pohybu. Kloubovým ústrojím

---

[6]) Schraubenbolzen 90 — závitový dřík; Abzugsstift, Zubringerstift — dřík spoušťový, podavačový, 1919 »nýt«.

je u Š spojeno pouzdro závěru se závorníkem. Součástky následují za sebou takto: závorník — spodní čep — vnitřní kloub — vrchní čep vnitřního kloubu — vnější kloub — čep — pouzdro závěru; i zadní nohy podstavce Š otáčejí se na kloubech.

Otáčivý *kloubek* k poutku na řemen (Kolbenschiene 95, Klammerfuss 98) byl u starších pušek; je i u raketové a osvětlovací pistole; u Hl přenáší spojovací kloubek pohyb pístu na závorník.

Rameno (Arm; bras) je u každé páky (Hebelarm), na př. u spoušťové páky Z; samostatnou součástkou je u opěradla Š. Obdobně nacházíme *raménko* u pákovité záchytky zásobníku Z a samostatně jako spoušťové raménko (Abzugklinge) u Š. Po třech raméncích má klapka a přerušovač Z. Jindy se však raménkem jmenuje spojující výběžek: v raménku objímku hlavně Z je šroubem připevněna rukojeť, v raménku hlavňové spojky čípkem západka atd.

V obvyklém významu »Zeiger« je u mauserovky 98 a Š 7/12 *ručička* hledí (Visierzeiger, réglette de mire). *Prst* vysouvače F. M. 1915 provádí vysouvání nábojů do komory; ozubovitý je i klouzavý a záběrný *palec* (came, Daumen) napínače nabijedla u vz. 30. *Ukazováček* šoupátka hledí (Zeiger des Visierschiebers) je v terminologii mauserovky 98 z r. 1921 pozdější »ručička«. Jméno *nehet* se vyskýtá jako označení nálitku na hlavě spoušťového raménka Š.

Podstavec Š a vz. 28 tvoří *nohy* (u Š levá, pravá, zadní; u podst. 28 přední a zadní; Ht pieds antérieurs, flèche), u Z dvě *nožky*. U Š jsou nohy spojeny *kolenem* (Kniestück). Dole je noha zakončena *patou* u Š, *patkou* u Z a podst. vz. 28 (Stützplatte; semelle). Vedle toho se užívá názvu pata (Fuss, talon) o pevné části spoušťového raménka a o zahnutém konci spoušťového táhla; je i u mušky (Kornstöckel 95, Kornwarze 98) a u vyhazovače Š. Patka výfuku Š se jmenuje dřívější »ložisko výfukového kužele«. Patku má základna hledí Š 24, dvě patky tělo konsoly u podstavcového kolu.

6. Ze *jmen lidí* se vyskytuje jen překladové, u všech druhů zbraní časté *matice* (Schraubenmutter; écrou). V technické řeči se užívá i tvaru »matka«; vojenské názvosloví tohoto druhotvaru nezná; jen v terminologii Š z r. 1920 se »matka« několikráte vyskytla (matka pastorku, stavěcí páky atd.). Křídlatou maticí (Flügelmutter, écrou à oreilles) lze rukou otáčeti. Pro menší matice se užívá u L/28, 28, 30 a u osvětlovací pistole zdrobněliny *matička*. Ojediněle se u Š 7/12 vyskytlo i slovo *pastorek* (Zahnkolben; couronne dentée); je to ozubené kolečko, posouvající zubatku.

7. Z říše živočišné jsou vzaty jen dva staré názvy zbrojířské: *muška* (Korn) u všech druhů zbraní a *kohoutek* (Hammer) u pistolí a revolveru 98 (způsobuje nárazem na úderník výstřel). Jiné běžné metaforické užití slova kohoutek, kohoutek výpustný (Ablasshahn), najdeme u Š (1920 kohout). Ve výstroji najdeme *hadici* (Schlauch).

Jinak v technické terminologii užíváme jmen zvířecích spíše k označení samostatných přístrojů a nástrojů: beran, čuba, kočka, jeřáb, koza atp.

8. Z živočišného těla převzato je jméno *drápek* (Kralle), výběžek užší než nos, něco zachycující; vytahovací drápek vytahovače (Patronenauszieherkralle 95, Auszieherkralle 98) zachycuje za obrubu prázdné nábojnice a vytahuje ji z nábojní komory; u vz. 28 je drápek na příklopu podavače.

Název *pero* (Feder, ressort, 1919—1921 *péro*; v. NŘ. IX, 50) byl vojenským názvoslovím omezen jen na pera ohýbaná (obdélníková); pro pera zkrucovaná, hlavně spirálová, užívá se slov zpruha, pružina a pružinka (viz § 40). V starší terminologii není toto omezení ještě zcela důsledně provedeno, takže 95/1919 se péro stiskátka jmenuje to, co r. 1921 zpruha stiskátka (později pružinka pojistky hledítka). Toto velmi užitečné rozlišení převzato bylo i normami Československé normalisační společnosti 1005—1927 a 1099—1933, naproti tomu nenašlo uplatnění v Technickém slovníku Teysslerově. — Taková pera jsou na př. u hledí, zádržky, podavače a nadpažbí M; pero podavače Z je složeno ze 17 per. U pistolí a revolveru je bicí pero (Schlagfeder),[7]) přenášející pohyb z kohoutku na narazník.

Zdrobnělina *perko* se vyskýtá u L/28, 28 a 30.

Křidélko (Sicherungsflügel 95, 98; 1921 křídlo) na pojistce M je odstávající prohnutý výčnělek, kterým se pojistka ovládá; na manlicherovce 95 je křidélko i na úderníkové matici.

Labutí krk (Schwanenhals, col de cygne) Ht vybíhá z pístu a přenáší jeho pohyb na závorník; na konci má *zobák* (Nase; bec; to jindy = ozub, nos, raménko).

9. Říše rostlinná je zastoupena nepatrně: *trn* se uvádí jako součástka vytahovadla nábojnic, 95/1919 jmenovala se tak podle německého názvu Dorn pozdější kuželka.

V shodě se starší terminologií zbrojířskou jmenoval se 95/1919 Verschlusskopf *ořech* závěru (od 1924 hlava závorníku).

---

[7]) U raketové pistole je to podle tvaru »bicí zpruha«; u manlicherovky se Schlagfeder jmenuje »úderníková zpruha«.

10. S oblibou pro metafory brané z lidského těla souvisí dosti časté užití jmen *oděvních součástek*.

Klobouček, plochý uzavírající váleček, je našroubován na konci trubky předsuvné zpruhy, u odměřovače je na sloupku. Podobně i u L/28 a vz. 28.

Čepička je u pušek vz. 86, 90 a 95 příklop na ústí.

Vodicí *plášť* je u vz. 28 válcovitá část chladiče (proti čelu), chladicí plášť je u L 28/30, plášť chladiče i u Š. U mauserovky 88 se vyskýtá i plášť hlavně, jinak užívaný u děl.

Knoflík se 95/1919 říkalo podle německého Griffknopf hlavě držadla (tak od r. 1921); v knoflík je vypracováno víčko Š; u P se knoflíkem stiskává pero pojistky.

Z nábojového *pásu* (Patronengurte, Patronenband, bande chargeur) kulometu se náboje vsouvají do nábojní komory.

Botka (Kolbenschuh 95, Kolbenkappe 98) je staré jméno pro kování na zadní straně hlaviště, chránící je proti nárazu.

Ostruhy (Eissporn; ergot, soc de bèche) na nohou Š zabraňují smýkání podstavce.

Prsten (Ring) je úzké zesílení válce, jímž se u Š opírá hlaveň o pouzdro závěru (opěrný prsten), u Z je trubka předsuvné zpruhy spojena s trubkovou maticí *prstencem*. Jako samostatná součástka je prstenec u pušek, kde je naletován na hlaveň a nese mušku (Kornhalter 98, Kornhülse, frette porte-guidon), a na objímce chladicího pláště L 28/30.

11. Postroj.

Sedlo je v spojnici L/28, na kruhové *sedélko* na zadní straně narázníku Z dosedá narázníková zpruha.

Třmen držadla u L/28 je oblouk držící objímku (nasazenou na dříku); za závěsný *třmínek* (Aufhängring) na štítu Š 7 a 7/12 se při transportu zavěšoval štít, přední a zadní třmínek L/28 obepíná pažbu; třmínek je i na karabinkách.

Přiřaďme k tomu ze psího postroje *obojek*. Na obojku Z, nasazeném otáčivě na hlavni, je našroubována rukojeť; nohy podstavce Š jsou svírány svěracími obojky (Fussröhrenklemmring; collier de serrage; 1919 stavěcí obojky), na zadní jeho noze je posuvný obojek (Gleitbund), od jehož háku vedou příčky k předním nohám.

12. Nábytek.

Slova *lůžko a ložisko* (Lager, logement), v technické řeči pokládaná za synonyma, jsou ve vojenském názvosloví zpravidla rozlišována. Z užití těchto slov u M poznáváme, že se o *ložisku* (Friml I, 276: ložiště) mluví tam, kde je hlavní funkcí celé součástky uložiti jinou součástku: předek pažby je ložiskem hlavně, klika je ložiskem úderníku (jen o pouzdru se odchylně praví, že je lůžkem závěru). Ložisko bývá i samo-

statné, jako na př. ložisko vytěráku (Stockhalter 98), deštička, upevněná na pažbě. Jindy je to zvláštní, vystupující část (kroužkové ložisko pro kolíček spoušťové páky dole na pouzdře). *Lůžko* naproti tomu je jen jistá plocha, tvarově upravená a často obroubená, v níž sedí jiná součástka. Klika je svým provrtaným vnitřkem ložiskem úderníku, na své čelní přední ploše však má lůžko pro dno nábojnice, ze dvou třetin ohraničené roubením. Na uzávěře je lůžko pojistky a čípku se zpruhou, na předním raménku spoušťové páky lůžko pro spoušťovou pružinku. V starších předpisech však nenacházíme ještě tohoto rozlišování; v popise mauserovky vz. 98 mluví se zpravidla o ložisku tam, kde předpis M má lůžko (ložisko pro pojistku a čípek se zpruhou, ložisko pro spoušťovou pružinku); naopak se říká, že předek pažby tvoří lůžko hlavně, ačkoliv je jejím ložiskem. V předpise Š z r. 1920 vyskýtá se slovo lůžko jen jako lůžko obrtlíku na podstavci (Pivothülse, 1919 čepnice); definováno je však jako »kuželové nožní ložisko obrtlíku«. Jinak se užívá jen slova ložisko (l. závěru, předsuvné zpruhy, pouzdra podavače, pro čep pouzdra podavače, úderníku atd.); V terminologii 95/1919 bylo slova »lůžko« užito odlišně od tohoto usu za »Gehäuse«; později bylo nahrazeno slovem »pouzdro«.

Kolébka (Wiege), název běžný v názvosloví děl (vrchní lafeta, na níž je uložena hlaveň), vyskýtá se u podstavce L/28. *Skříň* má vz. 30. Podávací *stolek* (Zubringergehäuse, couloir d'alimentation) Hl, Ht vede nábojový pás.

Rámec je základem hledí (»rámcového«) u manlicherovky 95 (Aufsatzrahmen), mauserovky 88 a u vz. L/28; osvětlovací pistole má rámec rukojeti. (Přezkový *rámeček* je na řemeni.)

13. Nádobí. Kulisy zubatky Š tvoří *pánev* zubatku vedoucí; *pánvička* je u plničky článkových pásů vz. 28. Do *misky* závorníku Ht zasahuje drápkem vytahovač; u vz. 28 je tlučná miska zesilovače.

14. Různé nářadí a nástroje.

a) *Klíč* (Schlüssel; clé, clef) k otvírání šroubového uzávěru je velmi důležitou součástkou výstroje (rozličné klíče u Š, speciální klíč Z, složený z klíče k tlumiči a několika šroubováků). *Cívka* podavače (Gurtenlager) Š má po stranách dvě ozubená kolečka, jimiž se po cívce posunuje nábojový pás. *Jehla* se v terminologii 95 a Š/1919 jmenoval zápalník (Zündstift), v. § 54. *Střenka* je u rukojeti k páce nabijedla vz. 30.

b) Spoušťovou *berličku*, raménko ukončené obloukem, má F. M. 1915. *Kuželka* (Dorn, 1919 trn) u pušky vz. 95 pomáhá při stavění pušek v kozly.

c) *Srpek* je obloukovitá část vytahovače u raketové pisto-

le. Z má *vidlici* (Gabel; fourche) ramenní opěry a křížovou vidlici pro upevnění nožek (jsou i u vz. L/28, 28 a podst. 28); perová *vidlička* je na muškovém násadci L/28.

d) *Sáňky* podstavce Š (Gleitstück), složené ze tří částí, nesou při vodorovném míření kulomet po kluzavce (Gleitschiene). Na hledí M a Š 24 jsou naproti tomu sáňky pevně zasazeny a připomínají sáně jen tvarem.

e) *Žlábek* (cannelure) znamená podélnou prohloubeninu, širší a mělčí než drážka. Na předku pažby M jsou žlábky (Schaftmulden) k snazšímu uchopení, na nábojišti vpředu šikmý žlábek (Quernut), jímž náboj ze schránky vytlačovaný dostává správný směr. Na vratidle Š jsou žlábky (muldenförmige Ausnehmungen, 1919 žlábkové prohlubiny) pro náboje, na závorníku Ht se udržuje v žlábcích olej (u Š se v tomto případě mluví nesprávně o drážkách).

15. Zbraně.

Lučík (Griffbügel 95, Abzugsbügel 98) je staré jméno pro oblouk chránící spoušť před úderem. *Mlátek* (zdrobnělina k mlat, jako šat — šátek, kolovrat — kolovrátek) je u F. M. 1915 částí závěru, v němž se pohybuje hlavice a v němž jest zasazen úderník.

Štítek evidenční je na Š, odrážecí štítek Ht (déflecteur, Patronenhülsenschild) má funkci pryžové odrážky Z.

16. Hudební nástroje.

Bubínek (Zylinder, u Frimla II, 99 i »závěr«) revolveru otáčí se okolo hřídele a nese náboje. Podle podoby k němu jmenuje se hledí, jaké je na Z, bubínkové (otáčivé).

Trubka (Rohr) je válec menšího průměru (trubka předsuvné zpruhy Z, parní trubka — Dampfrohr — Š, trubka vodicího pláště vz. 28). *Trubice* znamená válcovité těleso poněkud větší; je to u Z, Š a podst. 28 pojmenování hlavní části noh (nožek), zvaných v Š/1919, 1920 podle německého Fussröhre »nožní roura«. V pístové trubici Z a L/28 pohybuje se píst.

17. Části domu.

Nábojní komora (Laderaum 95, Patronenlager 98; jméno však vzniklo podle starého Ladekammer) u všech zbraní je rozšířená zadní část hlavňového vývrtu, v níž leží nabitý náboj. L 28 má i plynovou komoru, Š parní komoru a komoru výpustného kohoutku (Ablasshahngehäuse); *komůrka* vytahovače (Lager; cage) je u Ht *Sloupky* má rámec manlicherovky 95 (Säulen des Aufsatzrahmens) a zaměřovač. *Stěny* (Wand, ev. Backe) — běžné metaforické označení boč-

ných ploch — jsou u můstku a schránky M, u pouzdra závěru, u vidlice ramenní opěry, u nábojiště atd. Z, u sáněk Š. Jsou přední, zadní, pravá a levá bočná. *Okénko* (Fenster, fenêtre) je obdélníkový nebo čtvercový otvor, v němž není nic trvale zasazeno. Výhozným okénkem (Patronenauswurfschlitz; fente d'éjection)Z a Š, vyhazovacím okénkem P vypadávají prázdné nábojnice; u Z je v pouzdru hledí okénko pro vzdálenostní stupnici (Ablesefenster, fenêtre de lecture). V okénku spoušťové páky pohybuje se volně zadní rameno přerušovače. *Klika* je u M tyčovitá, rukou ovladatelná část závěru (Griffstück 95, Kammer 98); napínací klikou (Kurbel, manivellee) Z se ručně opakuje. Zdrobnělina *klička* se vyskýtá u svěradla obojku na podst. vz. 28.

18. Jiné stavby.

Můstek (Brücke,Steg) je část upravená pro pohyb nebo opření jiné součástky (závorník Z klouže po skoseném můstku na zadní části nosiče závorníku, opěrka závorníku leží na můstku vybíhajícím ze zadní stěny pozdra, v můstku pouzdra M [Hülsenbrücke] klouže klika); jindy je částí krycí (krycí můstek Z proti samovolnému vysunutí napínacího táhla). *Rampa* (Rampe, rampe) na náboje Ht, Hl zdvíhá náboj při zasouvání do komory.

19. Jiné metafory.

Drážkou (Nut, rainure) rozumíme v stavitelství podélnou prohloubeninu, v níž je trvale uložena lišta. Ve vojenské terminologii znamená však jen takovou prohloubeninu, v níž se lišta nebo ozub pohybují. Tím se součástky pohyblivě spojují. Dva uzamykací a pojistný ozub kliky M klouzají v podélných drážkách pouzdra, při uzamčení zapadnou pak do drážek příčných; vodicí lišta kliky se pohybuje v drážce pouzdrového můstku. Vytahovač zasahuje svou vodicí lištou do půlkruhovité drážky na klice a svým kroužkem se otáčí v jiné její drážce; spolu s horním ozubem pohybuje se v pravé podélné drážce pouzdra. Úderníková matice se posunuje ozubem své lišty v pouzdře, lištou v uzávěře (našroubované na klice). — Je tedy tímto způsobem spojeno pouzdro s klikou, vytahovačem a úderníkovou maticí, klika a uzávěra s vytahovačem a úderníkovou maticí.

I u jiných zbraní je tohoto spojování hojně užito.

Pole (Felder) je název proužků mezi rýhami vývrtu.

Paprsky spojují vnější a vnitřní kruh mušky u zaměřovače. *Osma* je zachycena za knoflík vodního víčka Š 24 a drží řetízek.

II. Jména odvozená.

A. *Deverbativa: I. typ (§ 20—35).*

20. *Přípona -č* charakterisuje součástky pohybující se a obstarávající zpravidla činnosti, které kdysi musel prováděti střelec sám. — Když se klika M po výstřelu posune zpět, zachytne *vytahovač* (Patronenzieher 95, Auszieher 98, Patronenauszieher Š; extracteur; v. patron 1919, v. nábojnic 1920) svým drápkem prázdnou nábojnici a vytáhne ji z nábojní komory; před ukončením zpětného pohybu vyskočí *vyhazovač* (Auswerfer 95, Patronenauswerfer Š; éjecteur) a vyhodí nábojnici z pouzdra. Kliku nyní posouváme zase vpřed. *Podavač* (Zubringer 95, Mehrladeeinrichtung 98, entraîneur) tlačí náboje vzhůru a umožňuje, aby okraj kliky zachytil horní náboj a zasunul jej do nábojní komory. Tyto součástky jsou i u P, Š, Z, L/28, Ht, F. M. 1915, podavač i u vz. 28 a 30. U manlicherovek F. M. 1915 a P zachytne vsunutý zásobník *zachycovač*[8]) (Magazinhalter) a zajišťuje jej před vyskočením; desku podavače zdvíhá u manlicherovek pákovitý *zdvihač* (Zubringerhebel).

U revolveru posunuje *posunovač bubínku* (Zylinderhebel; Friml II, 97: zdvihač závěru), byv uveden v pohyb spouští, bubínek o 45^0, napínaje zároveň skrze spoušťovou páčku bicí pero. U Z je vrchní plocha závorníku vypracována v *zasouvač* nábojů. Střední částí spušťadla je *přerušovač*, který při postavení pojistky na O přeruší spojení mezi spouští a spoušťovou pákou (takový přerušovač je i u P a F. M. 1915). U Š se stlačením *vysouvače* (Auslösehebel) vysune zařaďovací kotouč ze spojení s osou podavače. Naproti tomu vysouvač osvětlovací pistole vysouvá při otevření hlavně vytahovač.

Hojně je tento typ zastoupen i u ostatních kulometů. Hl má *zesilovač* tlaku (Rückstossverstärker u Š 7) pro střelbu slepými náboji, *napinač* zpruhy, *posouvač* a *zachycovač* nábojového pásu, *stahovač* spoušťové páky; Ht *zastavovač* pístu (Sperrhebel, arrêtoir), *napinač* zpruhy (Repetierhebel levier d'armement); F. M. 1915 *vsouvač;* L/28 *vysouvač* a *opakovač*; vz. 28 a 30 na závorníku *přenašeč* s dvěma *zdvihači*, nárazný *omezovač* závěru, *zesilovač* a *napinač* nabijedla; 28 nadto *podavač* a *spouštěč* synchronisačního spušťadla, 30 bubnový *podavač* s *přidavačem* a *podavač* pásový; vz. 29: parní *odvaděč* k odvádění páry z chladiče

---

[8]) U P zván dříve i *přidržovač* (v textu D-XIII-2a, kdežto na obrázku už »zachycovač«); to však kolidovalo s jménem přidržovače pušek, což znamená něco zcela jiného.

21. Jsou však i jména na *-č*, která neoznačují takové aktivní součástky. *Přidržovač* mauserovek (Ringfeder 98) trvale přidržuje horní objímku (je však samostatnou součástkou, kdežto »přídržka« je jen ohnutý okraj). *Tlumič* (Feuerdämpfer, Flammendämpfer; cache-flammes; dříve »tl. ohně«) u Š, Z a H je nálevkovitý násadec, našroubovaný na ústí hlavně a rozptylující při ostré střelbě oheň, který by prozradil stanoviště kulometu. *Chladič* (Wasserjacke, 1919 chladicí válec) u Š. ochlazuje vodní lázní rozpálenou hlaveň. Na *nosiči závorníku* Z klouže[9]) a je jím nesen závorník; nosič synchronisačního vedení je u vz. 28 a 30, u vz. 28 i nosič synchronisačního spušťadla.

Z výstroje patří sem na př. kulometný *zaměřovač* protiletadlový vz. 32, *nacpavač* (Stopfholz), užívaný s rovnadlem k plnění nábojových pásů, *vyjimač* (Mitnehmer) ve vytahovadle nábojnic Š, *zdvihač* zápalníku (Zündstiftheber) Š.

22. Tato substantiva jsou tvořena od nedokonavých sloves tř. V. 1. a VI. Od sloves třídy IV. jsou odvozena jen právě jmenovaná tři, odlišující se i významem. Kmenové *á* a *í* se krátí (nacpavač, odvaděč, podavač, zdvihač, napinač); *ou*, ježto jde o substantiva nově tvořená, zůstává (posouvač, vsouvač, zasouvač, spouštěč). Mezi »posouvačem« a »posunovačem« není zřetelného rozdílu.

23. Přípona -ák se nevyskytuje ve vlastní terminologii pušky a kulometu, ježto je reservována pro jména jednoduchých nástrojů. Najdeme tedy doklady jen ve výstroji: *škrabák* Z odklízí zbytky po spáleném prachu z pístové trubice a plynového násadce, pět *šroubováků* (Schraubenzieher; tourne-vis) tvoří delší rameno speciálního klíče Z, *vytěrákem* M (Putzstock 95, Stock 98; écouvillon) vyrážejí se nábojnice a odklízejí cizí tělesa z hlavně; u Hl je *vytahováček nábojnic* (crochet éjecteur). Odchylkou je jen v starší terminologii revolveru *vybiják* (Entlader), jímž se vybíjí bubínek (dnes bychom řekli »vybiječ), a obecné *držák* u podst. vz. 28 a u podstavcového kolu.

24. Z ostatních *jmen činitelských* se vyskytuje jediné *běhounek* (Dampfrohrabschlusshülse) u Š (u vz. 29: běhounek parní trubky), což je válec »běhající« po parní trubce a střídavě zakrývající přítokové otvory.

25. Přípona -dlo byla komisí vyhrazena především pro překlad německého Vorrichtung, Apparat (Sedlák).

Označuje tedy především t. zv. *hlavní součástky*, jednot-

---

[9]) Je tedy aktivnější než prostý nosník, který trvale něco nese.

livé mechanismy zbraně. M se skládá z hlavně, *miřidel*, závěru, pouzdra, *spušťadla*, schránky, pažby a kování.

Miřidla (Visiereinrichtung 98) jsou součástky určené na míření, t. j. muška a hledí. *Spušťadlo* (Abzug 95. Abzugseinrichtung 98, Abfeuerungsvorrichtung Š) se skládá u M ze spoušťové páky, spouště a spoušťové pružinky; u vz. 28 a 30 je spušťadlo dvojí, ruční a synchronisační (synchronisace u leteckých kulometů umožňuje prostřelování mezi křídly vrtule). *Vytahovadlo* raketové pistole je tvořeno vytahovačem s jeho opěrníkem, tlačítkem a pružinkou, *nabijedlo* vz. 28 se skládá z napinače, jeho hřídele a stavítka s hákem a západkou. *Řididlo* (náměrové a odměrové, Höhen- a Seitenrichtmaschine; 1919 rozsevný přístroj; mécanisme de pointage) je u Š 7/12 souborné jméno pro mířicí zařízení u podstavce. *Opěradlo* (Schulterstück) Š je samostatná část výzbroje, kdežto ramenní opěra Z je ke kulometu trvale připevněna (před 1928 se slova »opěra« užívalo i u Š).

26. Druhou skupinou jsou jména *samostatných částí výstroje*. Předměty tak pojmenované zaujímají střed mezi jednoduchými nástroji se jmény na *-ák* a složitějšími přístroji na *-čka*. Proti *-č* jsou povahy pasivnější. *Vytahovadlo nábojnic* vz. 22/24 (Patronenhülsenauszieher; tire - douille) vsune se do nábojní komory; potom se opakuje: vytahovač kulometu vyhodí vytahovadlo i s nábojnicí výhozným okénkem. *Rovnadlo* (Füllbrett) je deska, na níž se vyrovnávají náboje. *Držadlo* nábojového pásu (Gurtenhalter, v D-XIII-4c z r. 1925 »držátko«) udržuje pás v pevné poloze. Ke kulometu vz. 28 patří elektrické *zahřivadlo*.

27. Ojediněle značí jména na *-dlo* i jednotlivé součástky. *Ztužovadlo* (Zapfenlager 98) M je roubík procházející příčně středem pažby (k vytvoření tohoto jména vedla patrně nemožnost tvaru »ztužka«). Stavěcí *svěradlo* (Richtklemme) Š přitlačuje zubatku a tím ustaluje kulomet v svislé rovině (»svěrka« je prostší). V závěru vz. 28 a 30 jsou dvě *smykadla*. *Rydlo* je nově zavedené jméno pro »podpěrnou patku« (Stützplatte) u zadní nohy podst. Š; u předních nohou se jmenují rydla dále »patka«. Rydlo je obecně užívané slovo, právě tak jako *držadlo* (Griff 95, Stengel 98) na zadním konci kliky M a *vratidlo* (Patronentrommel), široké to ozubené kolečko na podavači Š, pojímající náboje.

28. Podstatná jména na *-dlo* jsou tvořena od nedokonavých sloves třídy IV. (-idlo), V. 1. a (-adlo), V. 1. b (-edlo, vyjma »spušťadlo«) a VI. (-adlo). Odchylkou jsou jen obecná slova rydlo, držadlo (a šidlo). Krátí se kmenové *á* (vratidlo), *í* (a] miřidlo, řididlo, zahřivadlo; b] opěradlo, svěra-

dlo), *ý* (smykadlo). — *Ou* v »posouvadlo« se nekrátí jakožto v slově nově tvořeném (krátí se v starších »kružidlo, kusadlo, struhadlo«).

29. Přípona -tko je typická především pro drobné součástky, jimiž zasahujeme do činnosti zbraně a regulujeme ji. Jsou tedy součástky takto pojmenované jen prostředníky činnosti a tím nejvýraznějšími jmény nástrojovými.

Rukou i u automatické zbraně a) řídíme kulomet do potřebného směru, b) stavíme hledí, c) tiskneme spoušť.

a) Kulomet Š nařídíme do žádaného směru *řidítkem* (Griffstück), opatřeným sklápěcími rukojeťmi (je i u vz. 29 a 30); b) u M, jež má hledí klapkové, staví se klapka, na níž je stupnice a hrana se zářezem, *stavítkem* (Visierschieber 98; 1921 šoupátko), které je na ní navlečeno a po ní klouže. Stavítko je zabezpečeno *stiskátky*, jichž stisknutím se stavítko uvolní. — U manlicherovky 95 s hledím rámcovým zdvíhá rámec *hledítko* (Aufsatzschuber; 1919, 1921 šoupátko hledí) s pojistkou (Aufsatzdrücker, 1919 a 1921 stiskátko); u vz. 90 (hledí klapkové) se »Schuber« jmenuje r. 1919 *»posouvátko«*. Podobně je stavítko a stiskátko hledí u Š 24 a H, stiskátko hledítka L.[10])

U Z s hledím bubínkovým je stupnice na vnitřním obvodu *točítka* (Aufsatzrad, molette), jehož otáčením zdvíháme klapku.[11])

c) Střelbu z kulometu Š začínáme stisknutím *tlačítka* (Züngeldruckplatte, 1919 tlačítko spouště).[12])

Otvor v průhledítku kulometného zaměřovače můžeme zvětšiti nebo zmenšiti (podle toho, máme-li na sobě masku nebo jsme bez masky) zasouváním *šoupátka*. — U vz. 28 a 30 jsou ještě *posouvátko* podavačů a *zasouvátka* k pouzdru.

30. Jiné součástky neprostředkují sice zásahy lidské ruky, ale buď se pohybují nebo pohyb vedou.

Smykátko ke dnu Z uzavírá výhozné okénko; jakmile se však nosič závorníku pohne vpřed, vysune smykátko do přední polohy, čímž je umožněno vyhazování nábojnic. Po ukončení střelby se však zavírá ručně. *Šoupátko* pístu (Ventilkolben) šoupe se spolu s pístem, ale zastavuje se dříve než píst o zarážku; tak se vytlačuje olej drážkou na šoupátku do mazací štěrbiny. *Vodítko* (Führungsstück) k zpruze hledí

[10]) Stavítko se vyskytuje i u nabijedla, rukojeti ramenního opěradla a bubnového podavače vz. 30 a u opěradla Š 24; stiskátko u zachycovače 95, u opěradla Š 24, u rukojeti 30 a u pojistky raketové pistole.

[11]) U podst. v. 28 má točítko náměrové a odměrové řididlo.

[12]) Tlakem do důlku tlačítka u raketové pistole posuneme vytahovač dozadu a uvolníme tak hlaveň; dále je tlačítko na záklapce opěradla Š, na zpruze opěradla H, na přenašeči vz. 28 a 30.

Z vede posunutou klapku zpět do původní polohy. Ve vodítku P se pohybuje hlaveň, je v něm při výstřelu svou šikmou lištou pootáčena a potom nárazem ozubu zadržována. Na zpruhové vodítko spušťadla Z je navlečena zpruha k spoušťové páce. Dvě vodítka jsou na můstku posouvače Hl. Zásobník je u L/28 brzděn *brzdítkem.*

31. Názvy dosud uvedené jsou odvozeny od sloves pohybu: voditi, říditi; tlačiti, stiskati; šoupati, smýkati, točiti; brzditi, staviti. Ojediněle se vyskýtají i slova jinak tvořená.

Hledítko (Aufsatzschuber; 1919 sáňky hledí) u Š je posuvná částka hledí, používaná při střelbě za větru a na pohyblivé cíle. O hledítku u manlicherovky 95 viz § 29b.

Průhledítkem u kulometného zaměřovače pozorujeme kruhovou mušku.

Chranítko ústí a mušky u M atd. (Mündungsschützer, 95, Mündungsschoner 98) patří do výstroje; naproti tomu je chranítko napínacího táhla Z plechový příklop a chranítko převodu (Getriebedeckplatte, 1919 bočnice) ochranný kroužek; na průhledítku kulometného zaměřovače je chranítko pryžové.

Původní význam přípony *-tko*, význam zdrobněliny k *-dlo,* uchoval se v jediném slově naší terminologie, *držátko* (Griff); na př. u Š je držátko výpustného kohoutku a olejové zátky.

32. Podstatná jména na *-tko* se tvoří od nedokonavých sloves třídy IV. *(-ítko:* tlačítko, točítko, vodítko) a od sloves V. 1. a *(-átko:* stiskátko, šoupátko); výjimečně i od sloves třídy III. 2: hledítko, držátko. Kmenové *á, í* a *ý* se krátí (chranítko, řidítko, smykátko); *ou* se nekrátí (šoupátko, zasouvátko, posouvátko).[13])

33. Ostatní jména nástrojová původu slovesného jsou tvořením rozptýlena. Jsou to vesměs slova starší.

Táhlo (Zugstange) je tyč přenášející tažný pohyb (napínací táhlo Z, spoušťové táhlo, Abzugschiene, a táhlo pístu, Kolbenstange, u Š, vratné zpruhy u vz. 28 atd.). Deminutivum *tahélko* nacházíme u plničky článkových pásů.

Obrtlík (deminutivum k »*obrtel«, a to k »vrtěti«) u Š (Pivotzapfen; Ht Drehzapfen; pivot) spojuje kulomet s podstavcem.

Poutko (zdrobnělé k »pouto«, a to ke »pnouti«) nasazuje se volně do otvoru a spojuje řemen u M (Riemenbügel 95, Riembügel 98), řetízek u víčka plnicího otvoru Š (Ösering).

[13]) Krátívá se jen u starších podstatných jmen, jako je kružítko, stupátko, kukátko, sluchátko — ale naslouchátko.

34. Z podstatných jmen slovesných (-ní, ev. -tí) patří sem některá konkretisovaná.

Nejvíce se užívá slova *vybrání* (Ausnehmung; dégagement; 95/1919 i prohlub[en]ina; vybrání je zpravidla široké a mělké vyhloubení, kterým se má udělat místo pro jinou součástku (může býti sice jejím lůžkem, ale součástka v něm nebývá upevněna). Tak je u Z v hlavni vybrání pro vytahovač, v pouzdru závěru vybrání pro napínací táhlo. Vybrání někdy zachycuje (rybinovité vybrání na zádržce M zachycuje pero zádržky), jindy umožňuje uchopení nebo přístup (na hlavňové spojce Z, v nábojišti M), nebo konečně má se jím tělesu ulehčit (podélné vybrání v nosiči závorníku a v závorníku Z; 1921 zlehčovací, d'allègement). — Podle tvaru může býti vybrání podélné, obdélníčkovité, čtvercové, rybinovité (schwalbenschweifartig; v. § 59) atp., hrany může míti zaoblené nebo skosené.

Opakem vybrání je *zesílení* (Verstärkung) válcovitého tělesa (hlavně, kliky M; pístu, pístové trubice, úderníku Z).

35. Vedle těchto dvou důležitých jmen, znamenajících změnu profilu, je několik jmen významově rozptýlených:

a) *Roubení* ohraničuje lůžko na přední čelní ploše kliky M; *těsnění* (Dichtung; 1919 a 1920 i ucpání) zajišťuje neprostupnost pro vodu (těsnění parní komory, parní trubky, vodního víčka, výfukového kužele a válce pístu u Š).

b) Kolektivní význam mají: *kování* (Garnitur 95, Beschlag 98; 95/1919 souprava), což značí souhrn kovových, povrchových, hlavně spojujících součástek u pušky; a *zařízení* na označení hlavních částí u Hl (podávací, uzavírací, zapalovací, vytahovací; mécanisme, Mechanismus). (Ostatek příště.)

Jiří Haller:

Poznámky k Příručnímu slovníku jazyka českého.

(NŘ. XIX, 1935, 108 n.)

Podáváme další část poznámek ke změnám a novotám, které proti dosavadní jazykové normě přináší Příruční slovník jazyka českého, vydávaný Českou akademií věd a umění. Podotýkáme k nim znovu výslovně, že všechna rozhodnutí PS. o správnosti slov a vazeb jsou založena na bohatém materiálu, čerpaném z české literatury umělecké i odborné.

Vedle slova *bakšiš* se bez poznámky uvádí též znění *bachšiš*. Bursovní výraz *baissa* (vyslovuje se bésa) má ještě ne-

sklonný variant rodu ženského *baisse* (vyslovuje se bés). U slova *báje* se dopouští též 1. pád bez *-e*, *báj*. Italský název paňáci lze psát po česku *bajaco* nebo s původním dvojím *zz bajazzo;* k tomu je příd. jméno *bajacovský*. U slova *balada* (a u odvozenin *baladeta, baladický* atd.) je uveden jen tvar s jedním *l;* Pravidla čes. pravopisu dovolovala dosud psáti též *ballada*. Zdrobněliny k slovům *balkon, balon, baron* znějí *balkónek, balónek, barónek;* tak se píše též fem. *balónka* (nafouklá čepice z lehké látky) a příd. jména *balónkovitý, balónkový*. U gramatického termínu *barbarismus* je stanoven význam »hrubá chyba jazyková«; význam »slovo přejaté z cizích jazyků«, jenž se tomuto výrazu dává v některých novějších pojednáních stylistických (také v Olivově Teorii literatury pro obch. akademie, 1932, str. 9), není v PS. uveden. Rovněž u slovesa *barbarisovati* je vedle významu »uvádět do stavu hrubé surovosti a barbarsky si vésti, dodávati barbarského rázu« uveden význam »užívati nesprávných slov a vazeb« a u slovesa *barbařiti* též význam »nešetřiti zásad mateřského jazyka« s citátem z Čelakovského. U hesla *barok* je připojen též 1. pád *baroko*. Příd. jméno *barokní* má buď význam stejný s příd. jménem *barokový*, t. j. »mající ráz baroka, shodný s duchem, rázem baroka«, nebo význam »pokroucený, zkřivený, vyumělkovaný«; obdobně je tomu i u podst. jména *baroknost*. Složeniny *barvocit, barvoslepost, barvoslepý, barvotisk, barvotiskový* zařadil PS. do seznamu hesel bez poznámky, a lze jich tedy již užívati bez závady; avšak není sem pojat nesprávný termín *barvovid* (místo spr. vidění barev). Slovo *bastila* píše PS. s malým *b*, i když znamená proslulé státní vězení v Paříži. Ruský název *baťuška* se píše s krátkým *a*. Slovo francouzského původu *bazén* píše PS. se *z*, a tím se tedy zavádí i běžná výslovnost *bazén* proti dosud platné výslovnosti *basén;* tak je tomu i při zdrobnělině *bazének*.

Za útvar jen knižní je označeno podst. jméno *běda* (m. *bída*) s významem »strast, utrpení, neštěstí«. U hesla *běh* není zaznamenána nesprávná vazba n ě c o j e v b ě h u, t. j. »něco se děje, o něco se jedná« a pod.; zůstává tedy tento germanismus i dále vyloučen ze spisovné normy. Druhotná předložka *během čeho* je správná jen ve významu »postupem«, t. j. když vyjadřuje děj postupující s pokrokem děje jiného a zároveň vnitřní spojitost mezi oběma ději, na př. během nemoci zešedivěl, během války zchudl a pod. Nepřesné, a tedy nesprávné je, užívá-li se předložky *během* místo předložky *za*, tedy o ohraničeném úseku časovém, nikoli o ději postupujícím s pokrokem času, na př. byl tu

dvakrát během roku, spr. byl tu dvakrát za rok (o tom viz též v NŘ. VII, 1923, 72 n.). Složenina *Bělorus* s významem »oblast, v níž žijí Bělorusové, Bílá Rus, součást svazu sovětských republik osídlená Bělorusy« se uvádí bez opravné poznámky, a je tedy postavena na roveň názvu *Bílá Rus*. Vedle vlastního jména *Belvedér* (na př. pražský Belvedér a pod.) je v PS. doloženo obecné jméno *belvedér* ve významu »letohrádek, pavilon nebo podobná budova postavená na místě, odkud je krásný rozhled«, a to se ovšem píše s malým *b*. Příd. jméno k místnímu jménu *Benátky* je dvojí: *benátecký* = pocházející z Benátek v Čechách, *benátský* = pocházející z Benátek v Italii. K nomin. *berla* připojuje PS. nyní ještě nom. *berle* podle vzoru *duše* a k němu dále poznámku, že dat. a lok. sg. zní pravidlem *berli*, plurál pak *berle, berlí, berlím, berle, berlích, berlemi*, což jsou, jak je vidět, vesměs tvary kmenů na *-ja*. To však platí jen pro obecný význam »hůl pro chromé nebo nemocné, upravená k nošení pod paží«; v jiných významech, t. j. ve významu »hůl pastýřská, hlasatelská a pod., dlouhá hůl biskupská, opatská a pod., panovnické žezlo, odznak veřejného důstojenství atd.«, dále při botanickém názvu *berla* a mysliveckém termínu *berla* (tyč, k níž se připoutává výr) skloňuje se toto slovo podle kmenů na *-a*. Dvojí pravopis se dopouští u jména vojáka elitního útvaru v italské armádě: *bersaliér* a *bersaglier*. U pomnožného jména zeměpisného *Beskydy* zaznamenává PS. dvojí skloňování: dat. *Beskydám* i *Beskydům*, lok. *v Beskydách* i *v Beskydech*, instr. však *Beskydami*. Od místního jména *Betlem* je malým počátečním písmenem odlišen název jesliček *betlem*.

Slova složená s *bez-* zaujímají v PS. jedenadvacet stran. O nich pojednal V. Flajšhans v loňském ročníku NŘ. na str. 187 a dal., a proto se zde spokojíme jen několika poznámkami. Vedle složenin jako *bezbarvý, bezbřehý, bezdechý, bezhlasý* atd., t. j. tvořených z příslušného syntaktického spojení (bez barvy, bez břehu, bez dechu atd.) příponou *-ý*, dokládá PS. často též útvary s příponou *-ný*, na př. *bezbarevný, bezbřežný, bezdešný, bezhlasný* a pod., a ovšem také příslušná příslovce a podst. jména, pokud se v dnešním spis. jazyce vyskytují. Mnohé z těchto útvarů jsou však označeny za řídké. S některých složenin s *bez-* snímá PS. výtku nesprávnosti; jsou to zvláště: *bezcílný* a *bezcílně, bezcílnost; bezčetný, bezčetně, bezčetněkráte* (vesměs řídké); *bezdůvodný, bezdůvodně, bezdůvodnost; bezeslovný* (avšak k příslovci b e z e s l o v n ě se poznamenává, že lépe je říkat a psát *beze slov, mlčky*) vedle řídkých útvarů

bezeslový, bezslovný a *bezslový; bezesporný* a *bezesporně* (obé řídké), *bezhlasně* (vedle řídkého *bezhlase*); *bezkonkurenční; bezkontrolný, bezkontrolnost* (obé řídké); *bezlesklý* (vedle *bezleský*); *bezměrný, bezměrně, bezměrnost* (vesměs řídké); *bezmezně; beznáročný, beznáročně* (vedle řídkého adj. *beznárokový* a subst. *beznárokovost*); *bezpamětný, bezpamětnost, bezpodmínečný, bezpodmínečně, bezpodmínečno, bezpodmínečnost; bezpředmětný* (u něho se nyní vedle významu »bez předmětu, formální« dokládá i význam »bezdůvodný, zbytečný«); *bezúčelný, bezúčelně, bezúčelnost; bezvýsledný, bezvýslednost.* U některých příslovcí tohoto způsobu PS. poznamenává, že je lépe místo nich užíti výrazu jiného, na př. místo bezostyšně je lépe *bez ostychu, směle;* místo bezpříčinně je lepší *bez příčiny*, místo bezvýjimečně, bezvýminečně je správnější *bez výjimky, bez výminky,* místo bezzájmově lépe *bez zájmu,* místo bezzákonně lépe *nezákonně, proti zákonu,* atd. Příslovce bezprodleně je přímo označeno za nesprávné, a místo něho tedy třeba užívat výrazu *bez prodlení.* U příd. jména *bezprostřední* PS. za správný přijímá význam »nezprostředkovaný, neodvozený, přímý« (v. NŘ. VIII, 1924, 220), avšak připomíná zároveň, že užívati tohoto příd. jména ve významu »v nejbližší blízkosti jsoucí, právě, přímo nastávající« je nepřesné a nečeské. Podobně je tomu též při příd. jméně *bezprostředný* a při příslovci *bezprostředně.* U příd. jména *bezpečný* se bez poznámky uvádí též význam »pevný, jistý« (na př. bezpečné zprávy, bezpečné vědomosti, bezpečný úhoz na klavír a pod.) a podobně i u příslovce *bezpečně* se za správný přijímá význam »s jistotou, jistě, spolehlivě«, na př. věděti něco bezpečně atd. Zato bez výhrady se za nesprávné prohlašují mechanické složeniny bezcit, bezkonfese, bezmoc, beznaděj, bezpaměť, bezpočet, bezpokoj, bezpomoc, bezúčast, bezvláda a příslovce bezvolky (místo *nevolky, bezděky, maně*). Složenina *beznaboh* je označena za dialektickou. U některých složených slov dává PS. přednost nevokalisované předponě *bez-* před předponou vokalisovanou, na př. *bezsmyslný, bezstinný, bezstoudný, bezstromý, bezstudný, bezškodný, bezzvučný, bezzvuký* (lépe než bezesmyslný, bezestinný atd.); jsou to, jak je vidět, vesměs složeniny, jejichž druhý člen se začíná sykavou souhláskou. U slov *bezedna, bezedně, bezedný, bezednost* se naopak za nesprávné vytýkají tvary s *bez-* (bezdna atd.). Z tvarů *bezesný* a *bezsenný* se rozhodl PS. pro tvar *bezesný* (v. o tom NŘ. XIX, 1935, 191).

Místo nesprávného výrazu b i b l i č i n a učí PS. užívat slova *bibličtina*. U názvu *biedermeier*, kterým se označuje známý kulturní směr německý a který vedle toho někdy znamená též šosáckost, zaostalost, maloměšťáckost, uvádí PS. pro 2. pád jen tvar v *-a*; zdá se však, že gen. na *-u* je běžnější. Slovo *bifstek* se podle PS. píše také *biftek* nebo původním pravopisem *beefsteak*, zdrobnělina k němu je *bifteček* n. *bifsteček*, adj. *biftekový*. Také u slova *biskyt* se uvádí způsob psaní *biscuit*. Vedle slovesa *bláboliti* je též tvar s krátkým *a blaboliti* a podobně je tomu i u slov *blábolivý* a *blabolivý*, *blábolibě* a *blabolivě*, *bláboniti* a *blaboniti*. Slovo *bleskosvod*, místo něhož se dosud dávala přednost slovu *hromosvod*, přijímá PS bez poznámky. Místo slov b l e s k u r y c h l e a b l e s k u r y c h l ý, která jsou utvořena zcela nesprávně (v. NŘ. VIII, 1929, 224, XIV, 1930, 224), doporučuje PS. slova *bleskorychle*, *bleskorychlý*, ale i tyto výrazy označuje za řídké. Sloveso *blikati* a odvozená slova *blikavý*, *blikavě*, *blikavec*, *blikot*, *blikačka* atd., píše PS. s krátkým *i*.

Při adverbiu *blízko* PS. nepřipojuje poznámky o významu jeho rozličných vazeb; z dokladů je však zřejmé, že ve významu místním a časovém (»v nevelké vzdálenosti, nedaleko«) bývá genitiv, dativ i pád předložkový (na př. seděti blízko dveří, octnouti se blízko své zkázy, loď byla protějšímu břehu blízko, blízko do večera, blízko do čtyřicítky atd.; není v PS. dokladu na spojení s dat. ve významu časovém), v přeneseném významu podobnosti, sympatií, důvěrnosti atd. je ve všech příkladech dativ (na př. jazyk německý je blíž holandskému, kdo Rokycanovi stáli nejblíže, stáli ti v životě blízko atd.). O tom viz též NŘ. VIII, 1924, 226n. U příd. jména *blízký* PS. poznamenává, že se zřídka vyskytuje v tvarech jmenných, že se spojuje s pády prostými (blízek, blízký čeho, čemu) i předložkovými (blízek, blízký k čemu) a že nelze tvrdit, že ve významu přeneseném smějí býti jen pády prosté (v. NŘ. VIII, 1924, 228n.). Sloveso *blížiti se* má vazby *komu, čemu* a *ke komu, k čemu*, na př. blížiti se dědině n. k dědině, blížiti se ke konci n. konci, blížiti se pravdě n. k pravdě a pod. Také ve významu »podobati se« mívá sloveso *blížiti se* vazbu obojí, avšak vazba s předložkou *k* (na př. podoba se blíží ke čtverohranu) je v tomto případě archaistická.

U slovesa *blouditi* se uvádí dvojí rozk. způsob: *nebluď* a *nebloudi*, podst. jméno slovesné *bloudění*, zřídka *blouzení*. Vedle výrazu *bludiště* se podle PS. vyskytuje též, ovšem řídce, výraz *bludisko* v stejném významu. Dvojí kvantitu

dopouští PS. u slov *blyskot* a *blýskot*, *blyskota* a *blýskota*, *blyskotati* a *blýskotati*, *blyskotavý* a *blýskotavý*, *blyskotka* a *blýskotka*, *blyštěk* a *blýštěk*. Sloveso *blyštěti se* má vedle sebe ještě tvar *blyštiti se* (vedle řídkých útvarů bez zvratného zájmena *blyštěti*, *blyštiti*). U jména *boa* se poznamenává, že ve významu »hroznýš« je v rodě mužském, někdy též v ženském (dat. lok. *boi*), ve významu »dlouhá kožišina, jež se nosí kolem krku nebo přes rameno« a »umělá kožišina z ptačích per« bývá nesklonné v rodě středním, někdy též v rodě ženském s dat.. lok. *boi*. Slova *bod* se ve významu »část, oddíl, prvek něčeho« podle PS. užívá méně správně. Přídavné jméno *bodrý* se uvádí s významem »dobromyslný, dobrácký, prostoduchý«; význam »bystrý, čilý, bujarý, veselý« se označuje za archaistický. Podobně je tomu i při příslovci *bodře* a při podst. jméně *bodrost*. Vedle běžných útvarů *bohopustý*, *bohopustě* uvádí PS. tvary *bohapustý*, *bohapustě* s doklady i z nejnovějších spisovatelů. (Příště dále.)

V. Š.: Česko-německá příjmení.

V bohatě se rozvíjejících linguistických studiích našich Němců zaujímá důležité místo zkoumání příjmení; jeť posilováno mocným zájmem rodopisným.

Nacházíme v něm znaky, které charakterisují linguistickou práci československých Němců v poslední době vůbec: živý kontakt s ostatní německou vědou a využívání všech jejích metodických pokroků, při tom však náležitý zřetel k zvláštním poměrům místním, daným hlavně trvalým soužitím a míšením s Čechy.

Jako Ernst Schwarz po Lessiakově korutanském vzoru vytěžil tak mnoho cenného poznání ze studia českoněmeckých jmen místních, tak se zabývá liberecký profesor Ernst Führlich příjmeními, řídě se při tom vzorem a zásadami Hanse Bahlowa. Se jménem tohoto roztockého knihovníka je totiž spjato zvědečtění těchto studií v Německu. Zapracovav se prozkoumáním jmen lehnických, podstoupil Bahlow (v časop. »Teuthonista«) boj s velmi oblíbeným, ale mělkým souborem Heintze-Cascorbiho, Die deutschen Familiennamen (od r. 1882 do r. 1934 sedm vydání), i s jeho následovníky (značně už lepšími: J. K. Brechenmachrem, Deutsches Namenbuch, 1928, a Maxem Gottschaldem, Deutsche Namenkunde, 1930). Sám pak dospěl k synthesi r. 1933 v »Deutsches Namenbuch«.

Hlavní jeho zásady jsou:

a) studium třeba založit historicky; etymologisovati jen podle dnešních forem je zcela nemožné;

b) v bádání se musí uplatňovati zřetele jazykového zeměpisu: rozdíly jmen jsou hodně způsobovány psychologickými i dialektickými rozdíly mezi jednotlivými kmeny;

c) základním omylem Heintze-Cascorbiho bylo, že dnešní příjmení šmahem vykládal ze starogermánských jmen (sebraných Förstemannem); historické zkoumání nás však poučuje, že starogermánská jména už ve XII. stol. byla většinou zatlačena jmény křesťanskými, kdežto příjmení vznikala hlavně až ve stol. XIV. a pozdějších; není tedy mezi obojími jmény historické kontinuity;

d) původ jmen je vůbec prost vší romantiky; vedle jmen křestních jsou nejdůležitějšími prameny jména místní a názvy povolání.

E. Führlich prozkoumal podle těchto zásad příjmení svých rodných Rašovic (na jv. od Úštěku v severních Čechách), používaje při tom všech zachovaných pramenů (berní role z r. 1654, tereziánského katastru atp.).

V článku »Bemerkungen zur Familienforschung«, uveřejněném v »Deutsche Heimat. Sudetendeutsche Monatshefte« XI, 1935, 178 n., shrnuje nejzajímavější výsledky své práce;*) zdůrazňuje správnost zásad Bahlowových a připomíná, že v Čechách je procento jmen starogermánského původu ještě nepatrnější než na starých územích, ale zato jsou důležitým pramenem jména česká.. Na vybraných příkladech ukazuje, jak se přejímala jména z češtiny do němčiny a naopak, jak se jména pozměňují dialektickými rozdíly (z českého jména *Bartoš* je v západních Čechách *Wartusch*, ve východních *Bartsch*), jak na vývoj působí etymologie lidová, písařská i »farářská«, i jak jsou jména překládána.

Z jeho příkladů vybíráme některé, hlavně pokud se týkají jmen u nás dobře známých:

a) Z křestního jména Andreas je *Ressel* (Resl) a *Dresler* (což může býti i obměnou slova »Drechsler); z Benedikt *Bendel* (Bendl) a *Dick* (Dyk), z Gallus (Havel) je *Goll*, z Hieronymus (Jeronym) *Grolms* (Krolmus), z Jakob *Köppl*, z Lorenz *Lenz*, z Nikolaus *Nitsch* a *Loos*, z Peter *Petzold* a *Patzelt* (Pácalt), z Thomas *Demel* (Deml).

b) Z českých obměn křesťanských jmen pocházejí tato německá příjmení: z Hanuš *Hainisch*, z Dobeš *Dobsch*, z Mi-

*) Viz i jeho »Familiennamen tschechischer Herkunft bei den Deutschen in den Sudetenländern« v »Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde VIII, 1934.

ka *Mücke*, z Šebek *Schöpke*, z Řehoř *Seeharz*, z Řehák *Seehackl*, z Veník (Václav) *Wenig* a *Wenzig*, z Vavřínek *Webersinke*, z Karlík *Kahlig* atd.

c) Germánského původu jsou: *Rieger* z Rüdiger, *Rippl* z Rupprecht, *Riedel* z Rudolf (přes Rüdel), *Seifert* ze Siegfried; česká forma Heřman byla lidovou etymologií proměněna na *Hirschmann*.

d) *Jennewein* je obměnou jména Ingenuin, *Scheinpflug* vznikl z větného jména Scheuenpflug (scheu den Pflug!), *Hönig* není »med«, ale je to Hennig, lichotná forma k Johann, k němuž patří i *Hahn*.

e) Z Doležal vzniklo lidovou etymologií *Dohlenschall*, z Kulhánek *Kuhlang*.

f) Z překladů německých jmen do češtiny jsou zajímavé dva případy: r. 1544 připomíná těšínský rodák *Klein* v podání k úřadům své rodné obce, že mu litoměřická městská rada proměnila jméno na *Malý*; r. 1654 vyskytuje se jméno *Bílá kůže*, což je mylným překladem německého *Weisshaupt*, v dialektu vyslovovaného Weisshaut (z téhož jména pochází i příjmení *Weissheit*).

Druhým příspěvkem k dějinám příjmení je článek Adolfa Gücklhorna, Namengebung in vorhussitischer Zeit, v posledním čísle »Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde« VIII, 144 n.

Gücklhorn zpracoval jména stříbrských berních knih (Losungsbücher) z let 1380—1392, uložených v plzeňském museu, všímaje se při tom i ostatních místních pramenů. Ukazuje, že se vznikání příjmení táhne již od začátku XIII. stol. a není ještě ukončeno ve století XVI. (ještě 1512 jsou nehotová jména, jako Wenceslaus pannifex, t. soukeník). V osmdesátých letech XIV. stol. má asi 40% lidí uváděných v berních seznamech už plně vyvinutá příjmení, druzí se blíže určují udáním zaměstnání (asi 30%) a původu (asi 15%). Stříbro bylo tehdy národnostně smíšené; podle jmen soudí autor, že poměr byl asi 6 : 5 pro Němce.

Mezi Čechy jsou na př. taková příjmení: Mach Cziska (nebo Ciska) de Dubraw, Frana Smolik, Synaczek, Czernik fistulator (pištec), Welislaus Vech, Paulus Safran, Martin Homolka, Johlin Motil, Nicola Kosel, Martin Kabat, Petrus Styri, Libimir Czeczek, Mila Krzepeczin, Mathey Przesczesky (Přeštický?), Machko Kostka, Wenzeslaus Brambursky.

Zajímavé je pozorování, jak jsou jednotlivá křestní jména různě oblíbena podle národností. U Němců je nejčastějším jménem Jakub (15% všech jmen), Petr (7%) a Jan (5%). u Čechů Mikuláš (7%), Václav (6%) a Matěj.

Jména českého původu (seřaděna podle toho, jak často se vyskytují) jsou tato: Václav, Velislav, Svatoslav, Bohuslav, Radislav, Přibyslav, Stanislav, Sezima, Libimír, Hrom.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Bruno Jasenskij: Člověk mění kůži. Dva díly (317 a 342 str. Přeložil red. Vlasta Borek. Vyšlo v dubnu a v červnu 1935 nákladem Jana Fromka jako 71. a 72. svazek edice »Odeon«. (Dokončení.)

Sloh překladu je velmi plynný. Dbá se správného místa příklonek ve větě (*se, si, mi, ti* a p.) a není tu proti správnému usu chyb. Jen na několika málo místech by bylo třeba pořádek slov pozměnit, na př. u lidí, jichž (!) jméno již se vám nyní zdá nenávistným (I, 171; jejichž jméno se vám již nyní zdá nenávistné). Na jednom místě se mi zdál překlad nejasný: Při celkových obtížích, na které stavba naráží po linii zabezpečení nové půdy dostatečným množstvím přistěhovalců, mohlo by to zastrašit dechkany a vůbec zabrzdit další příliv přistěhovalců (II, 197). Možná, že je tu nějaká tisková chyba.

Překlad je tedy zřejmě pečlivý a svědomitý a pěkně se čte, ale přes to není prost některých chyb a omylů. Omylem jest psáno *Šiité* (II, 66) místo šiité a naopak *angličani* (II, 330), buď chybou tisku, nebo vlivem ruského originálu. Třikrát se čte *povinnen* (I, 71, 110, 111), místo *povinen*; *oddolný* (I, 192) místo *odolný*. Místo *napjetí* (II, 296) správně má býti *napětí*, místo *zrcádko* (I, 227) správně *zrcátko*, místo *oblázky* (I, 252) správně *oblásky*, místo *dezorganisoval* (I, 177; asi pod vlivem tvaru *zorganisoval*) správně *desorganisoval*. Nesprávně je psáno *shasil* místo *zhasil* (I, 77; ale I, 292 je správně *zhasil*). Někdy je správně psáno *bojkot* (na př. I, 307), jindy zas *boykot* (na př. I, 308). Někdy není správné kvantity, na př. *nenápodobil* (I, 64, m. *nenapodobil*), *kouřicích se talířů* (I, 45, m. *kouřících se*), *nevšíml* (II, 19, m. *nevšiml*), *upřimně* (II, 109, m. *upřímně*) a p.

Více odchylek od správného jazyka je však v tvarosloví. I když necháme stranou tvary jako *zavřu* (I, 138, lépe *zavru*), *nelhu* (I, 315, lépe *nelžu*), protože se vyskytují často i u dobrých spisovatelů, nemůžeme nechat bez povšimnutí některé tvary, které by se přece jen měly psáti ve správném znění, na př. *střežte je* (I, 112, m. *střezte je*), *svleč se* (I, 138, m. *svlec se*). Místo tvarů *převeženi* (I, 40), *vyhraženo* (I, 119), *vynahraženo* (I, 121), *čistění* (I, 144), *zapovězený*

(II, 178), *opozďuje* (II, 208) bychom raději viděli tvary správné *převezeni, vyhrazeno, vynahrazeno, čištění, zapověděný, opožďuje.* Chybné jsou někdy 3. osoby pl. přít. času: oba se *staví* za Urtabajeva (I, 265, místo *stavějí*), všichni *rozumí* (I, 200, místo *rozumějí*); chybně je *hladovícím* (I, 23) místo *hladovějícím.* Místo *z něj* (I, 90, 99, 127, 137) je správně *z něho*, podobně místo *u něj* (I, 112) *u něho.* Genitiv *mě* vedle *mne* se dosud nedovoluje (jenom genitiv *tě, se* vedle *tebe, sebe* je v některých ustálených rčeních dovolen), bylo by tedy lépe, kdyby ho překladatel neužíval, na př. jistě byste se *mě* zastal (I, 202; místo *mne),* zastával se *mě* (II, 10, m. *mne*). Ve větě: I vás i *mě* jednoduše hodí přes palubu (I, 169) se nehodí nepřízvučný tvar *mě* do postavení, kde je na něm silný přízvuk; má býti správně: I vás i *mne.* Vlivem současného usu užívá překladatel s oblibou širších tvarů zájmen *můj, tvůj* i mimo 1. a 4. pád, jak to dovolují příslušná pravidla; čteme: po *mojí* demoralisované armádě (I, 172; správně po *mé*), v *mojí* představě (I, 230, správně v *mé*), o *mojí* věci (II, 13, spr. o *mé* věci). Téměř důsledně nesprávně je skloňováno zájmeno *tentýž,* na př. *těmitéž* očima (II, 82, místo *týmaž*), *tutéž* práci (II, 304, m. *touž*), v *tomtéž* okamžiku (I, 81, m. v *témž*), splnění *těchže* úkolů (I, 91, m. *týchž*) a p. Několikrát se objevuje chybný genitiv *třech, čtyřech* místo *tří, čtyř* (*ze čtyřech* I, 289; *třech* citátů II, 65; *třech* džadidů II, 75; *třech* metrů II, 196). Nedopatřením se dostal do knihy i tvar *k nohoum* (II, 275; m. *k nohám).* Někde překladatel kolísal ve skloňování. V I. díle na str. 247 končí větu: maličkých čajoven a *aščhan.* Hned následující větu začíná: U vchodu do *aščhanů.* Je nominativ k tomu »ten aščhan« či »ta aščhana? V I. díle na str. 43 se čte: poslední niť (!), spojující je s dalekým vnějším světem — s New-Yorkem, s *Něgoreloje,* s Moskvou; proč se zde neskloňuje *s Něgorelým?* Protože se slovo *Něgoreloje* bude pravděpodobně častěji vyskytovat i mimo beletrii, je lépe, když si hned budeme zvykat náležitým tvarům skloňovaným: *Něgorelého, Něgorelému* atd. Zájm. *něčí* tu má, snad přehlédnutím, zvláštní užití: bylo slyšet *něčího kroky* (II, 96).

Ve skladbě jazyka překladu, ač je jinak dosti správná, vytrvale se opakuje trojí chyba. Především je to nesprávné užívání superlativu se zájmenem *ten*, na které se najde velmi mnoho příkladů: Žel, že před odjezdem sem dostal jsem jen *ty nejvšeobecnější* informace (I, 46; správně: jen nejvšeobecnější informace). Vezměme *ten nejjednodušší* příklad (I, 119); podobně je tomu na mnoha a mnoha místech, na př. I, 71, 109, 80, 154, 238, 285, 250, 169, 207, 210, 211, 179; II,

26, 29, 59, 65, 99, 119, 165, 195. Druhou častou odchylkou překladu od správné skladby je chybné kladení instrumentálu doplňkového u adjektiv, na př.: Tato míra není *tou nejefektnější* (I, 154; s dvojí chybou, místo *není nejefektnější*); každá stavba je *tou nejdůležitější* (I, 250: se stejnou dvojí chybou); případ nebyl *ojedinělým* (I, 177; m. nebyl *ojedinělý*) a p. Třetí častou odchylkou od dobré skladby je kladení přechodníku budoucího tam, kam patří přechodník minulý. Zde byl překladatel na zřejmých rozpacích, ale dobře je chápeme. V ruském originále měl přechodník a chtěl ruský obrat přeložit rovněž přechodníkem. U mnoha sloves však je přechodník minulý tvarem čistě literárním, papírovým, neživým, a do takového tvaru se zřejmě nechtěl nutit; volil tedy podle svého domnění zlo menší, t. j. užil přechodníku budoucího, který mu patrně nezněl tak archaisticky. Lépe by však bylo, kdyby se byl v takovém případě vůbec vyhnul vazbě přechodníkové, než aby jí užil chybně. Takových příkladů najdeme v překladě několik: *Přijda* domů Clerk se svlékl a ulehl (I, 129; správně by bylo: *Přišed* domů, ale přirozeněji by znělo: *Když přišel* domů); *vejdouc* do předsíně, zaklepala na dveře (I, 133); *obejda* výkop, pustil se k místu, kde... (I, 144); ona, *odejdouc* od otce, usadila se někde (I, 203); *Dojda* k tomuto poznatku, došel jsem přirozeně k závěru... (II, 196). Že se tato odchylka nestala z neznalosti, o tom svědčí to, že se objevuje jen u slovesa *jíti*, u něhož je přechodník minulý skutečně velmi neobvyklý.

Z jiných odchylek skladebných je možno uvésti nesprávné užívání spojky *aniž* s kondicionálem tam, kde se nemluví o ději podmíněném, na př.: Dva dny jsem nosila dopis, *aniž bych* jej otevřela (I, 74), *aniž by* se svlékl, převalil se na postel (I, 116) a p. Vytknout by se dalo i chybné opomíjení zájmen zvratných. Na př.: Vy to při *vašich* bohatých zkušenostech jistě musíte dobře vědět (I, 151; správně: při *svých*). Při *mé* práci v strojním oddělení jsem s ním měl velmi zřídka co dělat (II, 298). Vytáhněte laskavě *vaši* náprsní tobolku (II, 299). Škoda, že při korektuře byla tato nedopatření přehlédnuta. Přehlédnutím vznikla také tato chyba: Jest jen třeba, *aby* vy sama *jste* měla snahu se změnit (I, 232, místo *abyste*). Dále jest několikrát užito vazby osobní místo neosobní u vazeb infinitivních, na př. *byla* slyšeti i *angličina* (I, 14) místo spisovného bylo slyšeti i *angličinu*. Na několika místech by bylo bývalo lépe položit rozvitý přívlastek za jeho jméno, na př. kolem *Clerkovi dobře známého* vítězného oblouku (I,17, lépe: kolem vítězného oblouku, *Clerkovi dobře známého*). Podobně: první nezdar v hledání

tak rychle kouzla zbavené exotiky (I, 76). Směrem k horám se *kameny posetá* krajina znatelně zvedala (I, 97) atd. Takové příklady neznějí v češtině právě hezky a čtenáře často svádějí k nedorozumění anebo ho alespoň matou. Nečesky zní i vazba: Napsal dvě stránky, odložil násadku, přečetl *napsané* (II, 124; místo: přečetl, *co napsal.*).

Výběr slov je správný a jistě v této věci překlad činí originálu zadost. Některá nesprávně volená slova je třeba přičísti na vrub současnému nesprávnému usu, na př.: To je *lhostejné* (I, 71; místo: to je jedno, na tom nezáleží.); ale nepostavíš-li (t. j. most do zítřka), *nechám* ti useknout hlavu (I, 156; správně *dám* ti uskenout hlavu); celé zařízení *sestávalo* ze skládací postele (I, 45; *sestávalo* volil překladatel místo lepšího *skládalo se* patrně proto, aby se vyhnul opakování stejných slov; lépe by však bylo napsat: celým zařízením byla jen skládací postel.).

Slova, jichž překladatel užívá, jsou jinak vesměs ve shodě s dobrým usem. Jen četná adjektiva na *-itelný* v přísudku poněkud ruší čtenáře (na př. to bylo ještě *odpustitelné* I, 170; fakta . . . jsou úplně *zjistitelná* I, 176; bude to lehce *napravitelné* II, 196 atd.). Tyto obraty, které jistě nejsou hezké, těsně souvisí s četnými obraty novinářskými, které jsou jedním z charakteristických prvků slohu Jasenského, jak jsem se o tom už zmínil výše. Některá slova, jichž překladatel užil, jsou dost málo obvyklá. Na př. slovo *okrajina*, které se objevuje v I. díle na str. 140, znamená boudu nebo chatrč postavenou na okraji osady. (»Vedle této oficiální osady rostly po obvodě živelně *okrajiny*. Ženatí dělníci, kteří neměli rádi »bytové kolchozy«, jak říkali společným barákům, robili si bez ohledu na všechny zákazy z ukradených prken, překližek a kousků lepenky po nocích samostatné boudy.«) Jiným velmi neobvyklým slovem je slovo *ostydlý* »vychladlý« (podobajíc se *ostydlé* lávě I, 28). Neobvyklý je rovněž tvar *prášivý* místo *prašnatý, prašný* (Vypravili se všichni tři *prášivými*, prázdnými ulicemi I, 197). Neběžné je též, pokud vím, slovo *inteligentský* (Marně se pokoušíte mě špičkovat mým *inteligentským* původem I, 201) nebo slovo *spoluvinictví* (Ale co se týče Krystalova, tu výstraha, že autor lístku o všem poví Sinicynovi, ještě nesvědčí o daleko jdoucím *spoluvinictví* I, 285). Nové je rovněž slovo *majitelnictví* (ze svého vědomí vykořenil buržoasní přežitky mužského *majitelnictví* II, 94; myslí se práva muže na ženu v manželství). Vlivem ruského originálu je užito v neobvyklém významu slova *obchvacovati* »zabírati« (Sovětský Tadžikistan *neobchvacuje* ani čtvrtinu všech Tadžiků II, 217).

Místo tvaru *dotek* obvyklejší je tvar *dotyk* (srov. i *styk*), proto bychom viděli raději tento tvar ve větě: podobali se čerstvě vykopaným mumiím, které se rozpadnou v prach při prvém neopatrném *doteku* (I, 44). Naopak raději bychom zase viděli tvar *násep* místo novějšího a méně častého tvaru *násyp* v této větě: Přes planinu, kam až zrak sahal, táhl se nyní vysoký *násyp* (II, 45; hned v následující větě se čte: Mezi srázy *náspů* ležel v kamení vykopaný hluboký průplav).

Ostatní věci, které by bylo lze vytknout, jsou jen drobná přehlédnutí, na př. právě teď jsem viděla, jak *v nádraží* odnesli ženu s děckem (II, 88); zvěst o porážce vznešené Buchary nevěřícími (II, 245; jasnější by bylo napsat: o porážce Buchary *od* nevěřících).

Poměrně mnoho chyb je v interpunkci. Dáváme-li si při čtení pozor na čárky v textu, zdá se nám, že překladatel má svá zvláštní pravidla o kladení čárek, která se v mnohém rozcházejí s ustálenými pravidly. Tak nejsou zpravidla čárkou oddělovány krátké věty vedlejší, na př. Můžete chodit kudy chcete (I, 16), jeďte zpátky odkud jste přišel (I, 115); od oka uhádnu zač člověk stojí (I, 136) atd. Téměř vždy schází čárka, je-li věta vedlejší vsunuta mezi dvě věty hlavní hned za spojku *a* nebo před ni, na př.: Projekty byly oceněny jako výmysl blázna a ježto autor se domáhal jejich uskutečnění, posadili ho pro všechny případy do blázince (I, 21). Pil periodicky a když to na něj přišlo, nešel do práce (I, 206). Slib mi, že přijdeš a udělám vše, co chceš (I, 162). Takových příkladů by bylo lze vypsat veliké množství. Chybně se klade čárka před *než* a *jako*. Před větami uvozenými těmito spojkami čárka velmi často schází: aby viděli věci jinak než jsou (I, 59); jejich spolužití je založeno na něčem daleko trvanlivějším než je fysická náklonnost (II, 90). Zato však před větnými výrazy uvozenými spojkami *než*, *jako* se v překladu velmi často čárka objevuje proti pravidlu: zdravili se s ním, jako se starým známým (I, 39); Inženýři večer u pokeru nemluví o ničem jiném, než o skvělé Petersově kariéře (II, 111); posypávala jsem jimi (kousky roztrhaného psaní), jako květy, celé schodiště (I, 235). I jiné odchylky se najdou, na př.: následkem silného, proti nim vanoucího větru, letadlo se zpozdilo (I, 20); Jen se na mne Muchtarove nezlob (II, 145) atd. Tyto odchylky jsou velmi časté, téměř na každé stránce se objevují. Většinou si jich ovšem čtenář, čte-li zběžněji, ani nepovšimne, někdy však přece jen ruší, svádějíce k dvojsmyslům a nejasnosti, na př. na chodnících i na lešení se hemžili lidé, postříkaní sluncem, jako vápnem (I, 6). Město

pomalu klouzalo vzad, naježivši se jako ježek, ostny stavebních lešení (I, 19) a p.

Celkem můžeme říci, že se Borkův překlad vyznačuje velikým porozuměním pro originál i jemným cítěním pro slohovou pestrost a plynnost. Nakladatelství vydalo tuto knihu vkusně na pěkném, lehkém papíře; typy jsou úhledné a dobře se čtou. Jen to poněkud vadí, že přímé řeči nejsou označovány uvozovkami. Tisk je pečlivý a tiskových chyb (zvláště v I. díle) velmi málo. *Josef V. Bečka.*

J. M. Kořínek, Studie z oblasti onomatopoje. Příspěvek k otázce indoevropského ablautu. Práce z vědeckých ústavů filosofické fakulty university Karlovy, sv. 36. V Praze 1934, XII, 296 stran, za 51 Kč.

Tento jazykozpytný spis obsahuje dva poměrně samostatné oddíly. V prvním z nich se autor obírá základními otázkami, jež se týkají přímo nebo nepřímo onomatopoik, totiž výrazů, kterými se v rozličných jazycích napodobují a vyjadřují zvuky přírodní, ale i rozmanitých jiných výrazů expresivních a citoslovečných, žvatlavých slov z dětské řeči, slovcí, kterými se volá na zvířata, a j. Předně podává Kořínek nové určení citoslovce, citoslovečného základu slovního a citoslovečné oblasti slovníku s hlediska hláskového skladu jazyka. V každém jazyku jsou dvě základní oblasti slovních základů — s hranicemi ovšem jen neurčitými —, lišící se po významové stránce povahou buď převážně intelektuální — autor užívá obyčejně výrazu »normální« —, nebo převážně citovou, emocionální (t. zv. semantická funkce); a tato emocionální oblast se od oblasti základů intelektuálních liší po hláskoslovné stránce dvěma charakteristickými znaky, z nichž jeden je povahy synchronické (statické), druhý povahy diachronické (historické, vývojové); je to 1.) nezávislost citoslovečných základů na normálním hláskovém skladu příslušného jazyka a 2.) jejich neměnnost vývojová. Čistá citoslovce se proti ostatním slovům vyznačují tím, že jsou to pouhé základy (semantémy) bez jakékoli z gramatických funkcí charakterisujících t. zv. části řeči, s hlediska semantické funkce pak nejvyšším stupněm interjekcionality; opakem je slovní základ oblasti normální ve smyslu abstrakce naivní (lidové, tak jak žije v jazykovém povědomí prostých mluvčích) i abstrakce vědecké, který je charakterisován rovněž nedostatkem příslušné funkce gramatické a naopak nejvyšším poměrně stupněm intelektuality. Odtud získává autor také nové vodítko k vyjasnění starého sporu o to, existovaly-li předhistorické slovní základy, jak je sta-

noví srovnávací jazykozpyt, vskutku jako samostatné jazykové útvary. S větoslovného hlediska mají citoslovce povahu jednočlenných vět, a tato vlastnost je sbližuje s vokativem podstatných jmen a s rozkazovacím způsobem sloves. Jsou však i jiné podobnosti mezi citoslovci, vokativem a imperativem: s hlediska semantické funkce (podobný stupeň interjekcionality) a s hlediska vnější formy — tuto podobnost lze vyjádřit jako tendenci po základové (kořenné) podobě u výrazů citoslovečné povahy, a lze tou tendencí vysvětlit jisté neorganické zkracování vokativních a imperativních tvarů v indoevropských jazycích.

Potom probírá autor příčiny, pro které se často nedoceňuje důležitost citoslovečného živlu pro strukturu a vývoj jazyků, a tím i důležitost jeho studia pro jazykozpyt. Zkoumá zejména nesouhlasné názory starších badatelů na množství citoslovečných prvků v jednotlivých jazycích světa a tvrzení, že v některých jazycích jsou tyto prvky činitelem o mnoho důležitějším než v jazycích jiných. V dalších odstavcích vyvrací Kořínek mylný názor některých jazykozpytců o nesnadné »gramatikalisaci« citoslovcí, t. j. že nabývají nesnadno povahy některé z t. zv. částí řeči, a upozorňuje na jisté zvláštní případy a prostředky této gramatikalisace (zvláště zajímavé je to, že citoslovce mohou býti gramatikalisována také jako prostředek tvaroslovný: citoslovce, jež se kladou před vokativ, se někdy stávají morfologickým vyznačením tohoto pádu, na př. v řeckém vokativu ó andres »mužové!«). Potom ukazuje autor na význam dosavadních prací o citoslovečném živlu v jazyce pro vývoj vědy etymologické. Mezi příklady z cizích badatelů jsou obsaženy též doplňky k staršímu výkladu slovanského názvu psa (*pьsъ*) z citoslovečného základu *ps! p's!* a pod., kterým se volá na psy (o této Kořínkově etymologii, uveřejněné v Listech fololologických 58, 1931, 427 a násl., podali jsme v tomto časopise zprávu v roč. 16, 1932, 157 a násl.); z jiných citoslovcí toho druhu vysvětlují se tu nově slovanské názvy pro kura a ptáka (*kurъ, pъta*).

V ostatních kapitolách prvního dílu se blíže zkoumají ony charakteristické znaky hláskoslovné, jimiž se vyznačují citoslovečné základy, totiž jejich nezávislost na normálním hláskovém skladu jazyka a jejich neměnnost ve smyslu vývojovém. Autor se tu zabývá také některými otázkami speciálními, jež souvisí tak nebo onak s výkladem hláskového skladu i vývoje jazyka vůbec; je to zejména problém t. zv. expresivity a symboliky jednotlivých hlásek nebo hláskových skupin a dále problém hláskoslovného zákona.

Ve všech těchto otázkách, jimiž se tu podrobně nemůžeme zabývati, rozbírá Kořínek velké množství starší literatury, staví proti sobě nesouhlasné domněnky rozličných badatelů, snaží se z nich vybrati a znovu odůvodnit to, co je podle jeho názoru nejblíže pravdě, a i jinak přispět k prohloubení dosavadního stavu vědeckého zkoumání na tomto poli; tak zvláště podává nové příspěvky k vysvětlení podstaty hláskové expresivity, k otázce tvoření onomotapoických útvarů a jejich významu pro vznik a vývoj lidské řeči, k otázce t. zv. novotvoření citoslovečných základů a slovních základů vůbec, a konečně k dokonalejší formulaci bezvýjimečnosti hláskoslovných zákonů. Všude se tu uplatňuje vedle starších metod nová metoda strukturální a funkční. Hlavní thesi Kořínkovu, kterou velmi podrobně odůvodňuje, lze shrnouti těmito slovy: to, že citoslovečné základy nepodléhají hláskovému vývoji, jak jej známe z oblasti slov normálních, není způsobeno ustavičným obnovováním těch základů v původnější hláskové podobě, jak se často tvrdilo a dosud tvrdí, nýbrž tím, že zvláštní citové zabarvení významu citoslovečných základů v jazykovém povědomí jistého společenského celku zamezí normální vývoj jejich hláskových prvků v jazyce tohoto celku na tu dobu, dokud ono citové zabarvení významu trvá. Autor to ukazuje také na českých příkladech. Na př. slovo *necuda*, jež náleží k slovesu *cíditi* ze staršího *cúditi* »čistiti«, nabylo významu nečistoty mravní a tím silného přízvuku emocionálního, kterým bylo nadále chráněno před normální vývojovou změnou, staročeskou přehláskou *u* > *i;* ve slovese *cúditi*, kde toho zabarvení nebylo, se ovšem přehláska náležitě provedla. Rozumí se, že v podrobnostech nesmíme pravidlo o hláskové neměnnosti citoslovečných základů aplikovati mechanicky; nehledě k rozmanitým obměnám jejich vnější formy, které s hláskovým vývojem příslušného jazyka nemají nic společného a v oblasti citoslovečných výrazů jsou právě velmi časté, upozorňuje autor na rozmanité případy zvláštní, v kterých je hláskový vývoj možný i při plném citovém zabarvení. Zajímavé jsou pro českého čtenáře dále české příklady na druhotnou interjekcionalitu a expresivitu základů původně normálních. Je to na př. české podst. jméno slovesné *klekání* ve významu známé katolické pobožnosti nebo modlitby; výraz ten — zvláště v lidovém jazyce — připomíná vlivem onomatopoik jako *klinkati* spíše hlas zvonu než padání na kolena. Rovněž slovanský výraz pro dešť (*dъždžь* n. *dъščь*) může býti takové sekundární onomatopoikum. Velmi názorný je příklad z němčiny: substanti-

vum *Peitsche* »bič« se cítí v jazykovém povědomí Němců silně expresivně jako napodobení rány bičem, a přece je to výraz přejatý ze slovanštiny *(bičь)*, kde byl odedávna a je dosud povahy »normální«.

Důležitá je část jednající o »odvětvování« normálních slov z citoslovečných základů. Jistého slova s takovým základem počne se v jisté době užívat též mimo jeho dosavadní významový okruh, a to tak, že jeho základ funguje v tomto případě »normálně«, t. j. nemá emocionálního zabarvení. Tím se slovo to jaksi rozštěpí po stránce významu, a poněvadž v nové významové funkci začne se podřizovat normálnímu hláskovému vývoji, rozštěpí se brzo i po stránce hláskové. Jako příklad probírá autor m. j. vznik slovanského názvu pro býka (*bykъ*): název ten náleží k slovesu *bučati*, jehož základ *bû-* si zachoval onomatopoickou povahu od prajazyka až do dob historických, ale v názvu zvířete, odvozeného *k*-ovou příponou již v nejstarší praslovanštině, potuchla velmi brzo onomatopoická povaha základu, takže se v něm staré *û* mohlo změnit normálním praslovanským vývojem v hlásku *y*.

V druhé části své knihy jedná Kořínek o tom, jak lze užít výsledků, k nimž došel v části první, k řešení výkladu t. zv. ablautu v indoevropských jazycích, t. j. zjevu, že na témž místě slov etymologicky příbuzných střídají se od prajazykových dob samohlásky různé trváním i jakostí (na př. čes. *nésti* — *nositi* — *při-nášeti*, něm. *singen* — *Ge-sang*, min. čas *sang* — příč. trp. *ge-sungen*, atd.). Autor předně upozorňuje na to, že v základě jistých indoevropských onomatopoik je nápadná převaha jednoduché hlásky *i* nebo *u* nad příslušnými dvojhláskami *ei*, *ai*, *eu* atd. na rozdíl od normálních slov tohoto ablautového typu, a vysvětluje tento zjev tak, že v oblasti výrazů onomatopoických a vůbec citoslovečných jest ablautový stupeň *i*, *u* — s hlediska normálních slov stupeň oslabený nebo zánikový, na rozdíl od normálního plného stupně *ei*, *ai*, *eu* a pod. — mnohem častěji normální a také původní než ve výrazech ostatních. Základová dvojhláska, pokud se v takovýchto slovních skupinách vyskytuje, je často původu sekundárního; to je ve shodě i s tím, že se objevuje zpravidla v jazycích, v nichž se stal ablaut jako tvaroslovný a slovotvorný prostředek zvlášť produktivním, na př. v germánštině. Z toho plyne ovšem velký význam onomatopoického a vůbec citoslovečného živlu pro výklad ablautových zjevů. Dosud se tu vycházelo obyčejně z vokalického stavu v základech slov normálních, a do ablautových soustav, pořízených z materiálu takto jednostran-

ného, snažili se pak badatelé nejvýše ještě vtlačit ex post ona slova citoslovečné oblasti, která se jim k tomu zdála dost starobylá a důležitá a jejichž hláskově vývojové poměry se daly teoreticky upravit tak, aby nerušily souměrnost a jednoduchost soustavy, do níž byly přibírány. Podle Kořínka třeba pamatovat na to, že rozvrstvení prajazykových základů na normální a citoslovečné, jak si je konstruujeme zhruba podle srovnání historických slov indoevropských jazyků, platí jen pro nejmladší stadium prajazyka; v stadiích starších bylo asi jiné — nutno tu počítat s tím, co pozorujeme i v historické době na všech jazycích, že totiž nemálo slov v jisté době »normálních« bylo dříve živé povahy citoslovečné. A tak i v době vzniku a pronikání ablautu bylo rozvrstvení prajazykových základů na normální a citoslovečné jiné než v době před samým rozchodem indoevropských jazyků. Jisté vodítko při zjišťování, náleží-li některý prajazykový základ do té neb oné oblasti odedávna či teprve druhotně, vidí autor v poměru hláskového skladu toho základu k hláskovému skladu příslušných citoslovcí historických; a obdobně hledá v tomto poměru pomoc při zjišťování původního vokalismu základů odedávna citoslovečných. Na př. z toho, že indoevropský základ *dhû-* pro představu ‚dutí, foukání' třeba podle uvedeného vodítka pokládat za primární onomatopoický útvar s původní samohláskou *û*, plyne, že je nepravděpodobné, konstruovati proň předablautovou basi **dheuê-*, jak se to podle Hirtovy teorie ablautových basí dosud zpravidla děje. Kořínek se sice v zásadě přiklání ke stanovisku Hirtovu, že příčinou prajazykového ablautu kvantitativního byl dynamický přízvuk slovní, a vyvrací odchylné pojetí Meilletovo, při tom však zdůrazňuje, že v oblasti citoslovečných základů mohl býti odedávna a nezávisle na přízvuku vokalismus »oslabený« nebo »zánikový«, a naopak vokalismus odedávna a stále »plný«, nepodléhající — ve shodě s obecnou hláskovou neměnností takových základů — změnám způsobeným v době prajazykového ablautu přízvukem. Bylo tedy v době kvantitavního ablautu i později stále mnoho slov, jejichž kořenná samohláska nebyla s přízvukem v tom poměru, jaký nutno uznat pro oblast slov normálních. Ablautové poměry starých citoslovečných základů, tak jak je známe z jazyků doby historické, jsou většinou sekundární v tom smyslu, že se kořenná samohláska přizpůsobovala podle příslušných kategorií slovotvorných a tvaroslovných ke kořenné samohlásce těch slov, která do období dynamického přízvuku vstoupila jako normální. K slo-

vům s kořennou samohláskou od původu »redukovanou« nebo »zánikovou«, tedy s *i, u,* samohláskovým *r* atd., přibyly takto tvary a odvozeniny s kořennou samohláskou druhotně plnou, tedy s dvojhláskou *ei, eu, er* atd., a k slovům s kořennou samohláskou od původu plnou, avšak ablautem dosud nedotčenou, přibyly tvary a odvozeniny s kořenným vokalismem redukovaným a zánikovým. Autor to ilustruje podrobněji na třech indoevropských základech onomatopoického původu: *perd-* a *pezd-* ‚pedere' a *(s)p(h)er-* ‚seršeti, tryskati, pučeti'.

Jiný vývoj základového vokalismu lze podle Kořínka předpokládat pro dobu již před prajazykovým ablautem, totiž vznik dvojhlásek v kořenech původně monofthongických, na př. v prastarém a velmi rozšířeném kořeni *bheu-* ‚vznikati, býti, rostlina, země', totožném pravděpodobně s onomatopoickým kořenem *bhû-* ‚nafukovati, nadouvati se, bobtnati'. Konečně mohla vést k nepravému ablautu existence dvou nebo i více paralelních základů, zpravidla citoslovečných; autor probírá několik bohatých slovních skupin indoevropských, jež podle něho asi ukazují na tento případ.

Jak vidět, zahrnuje pojem indoevropského ablautu v pojetí autorově shluk jevů značně různorodých: vedle změn způsobených prajazykovým přízvukem množství případů kategoriálního přizpůsobení vokalismu slov citoslovečného původu, a to i v pozdějších vývojových stadiích, tedy také až v dobách samostatného života jednotlivých indoevropských jazyků, dále případy nepravého ablautu v paralelních základech, existujících vedle sebe od předablautových dob samostatně nebo jako samohláskové varianty základu od původu jednoho, a konečně snad i jisté samohláskové změny z dob před ablautem. Naše dosavadní představy o indoevr. ablautu zpřesňuje zvláštní poznání, že předablautové základy nepodlehly v době působení dynamického přízvuku normálním změnám vokalickým, byly-li v té době citoslovečné povahy, a dále že pro skupiny slov s takovými základy je pochybná existence předablautových basí v podobě konstruované podle ablautových a přízvukových poměrů v základech s obdobným skladem hláskovým, ale po stránce významu odedávna »normálních«.

Kořínkovy výklady se nesetkaly všechny se souhlasem, a dosavadní posudky o jeho spisu se značně rozcházejí. To je ovšem zcela pochopitelné u knihy, která se zabývá problémy tak početnými a složitými a která v nejedné věci boří dosavadní předsudky a přináší nová hlediska. Vedle příznivého přijetí, jehož se jí dostalo obšírným referátem

kielského profesora srovnávacího jazykozpytu E. Fraenkla v Göttingische gelehrte Anzeigen 197, 1935, 289 a násl., narazila v posudku klasického filologa K. Janáčka v Naší vědě 16, 1935, 165 a násl. na stanovisko z velké části odmítavé. Že je to stanovisko unáhlené, plynoucí také z neporozumění a zřejmých omylů kritika samého, ukázal Kořínek v své obraně, otištěné v Listech filologických 62, 1935, 373 a násl.

Z kanceláře Slovníku jazyka českého.

Od 1. ledna do 31. prosince 1935 byly odevzdány tyto úkoly:

1. Spisy z r. 1809 (exc. Antonín Litochleb, prof. v Čes. Třebové, 2043 lístků). 2. Spisy z r. 1840 (exc. Jan Cejpek, prof. v Prostějově, 18643 lístků). 3. Spisy J. Nerudy z let 1859—1879 (exc. dr. Václav Mostecký, prof. v Jindř. Hradci, 25537 lístků). 4. »Čas« z r. 1860 (exc. Ferd. Stocký, knihovník Akad. domu v Praze, 4327 lístků). 5. Spisy Nerudovy z r. 1863—1864 (exc. dr. Václav Mostecký, prof. v Jindř. Hradci, 11580 lístků). 6. Spisy Shakespearovy 1864—1872 (exc. dr. Jarmila Mašková-Pavlíková v Praze, 2950 lístků). 7. Různé spisy (exc. dr. Ter. Steppanová v Praze, 3508 lístků). 8. Různé spisy (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, 520 lístků). 9. Spisy Zeyerovy 1880—1887 (exc. Frant. Fučík, ředitel školy na Žižkově, 6170 lístků). 10. Moderní revue 1895—1900 (exc. Josef Soukup v Praze, 1790 lístků). 11. Spisy A. Procházky, P. Křičky, J. Hory, V. Nezvala (exc. dr. Jiří Haller, prof. v Praze, 609 lístků). 12. Česká politika I.—V. 1906—1913 (exc. Josef Jaroš, prof. v Opavě, 3973 lístků). 13. Spisy Arnošta Dvořáka 1910—1927 (exc. Božena Houdková, tajemnice v Praze, 547 lístků). 14. Spisy Šrámkovy, Norovy (exc. Antonín Jaroš, lékárník v Kolíně, 14216 lístků). 15. Spisy Holečkovy 1914—1931 (exc. Marie Ryšánková, choť prof. v Brně, 5339 lístků). 16. Různé spisy beletristické (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, 2159 lístků). 17. Různé spisy (exc. kancelář, 500 lístků). 18. Různé spisy (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, 607 lístků). 19. Překlady z řečtiny (exc. Vladimír Drbal, prof. v Brně, 700 lístků). 20. Různé spisy beletristické (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, 1650 lístků). 21. Různé spisy beletristické (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, 1939 lístků). 22. Různé spisy beletristické (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, 428 lístků). 23. Rozpravy Aventina 1925, 1926, Proletkult 2, Kmen 1—5, Host, Tvorba 1—8, Literární noviny 1—6 (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, 5484 lístků). 24. Spisy O letadle (exc. Frant. Fučík, řed. školy na Žižkově, 200 lístků). 25. Masarykův Nauč. slov. II—VII (exc. Jan Jindra, inž. v Poděbradech, Aug. Šindelář, školní inspektor v Praze, Ing. Eduard Prandstetter v Praze, úhrnem 11087 lístků). 26. Spisy literárně kritické (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, 405 lístků). 27. Spisy o národním hospodářství (exc. Vlad. Drbal, prof. v Brně, 873 lístků). 28. Čes. názvosloví evr. ptactva 1931 (exc. kancelář, 350 lístků). 29. Spisy Šaldovy (exc. dr. Marie Brožová

v Praze, 5370 lístků). 30. Spis o rybářství (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, 91 lístků). 31. Přítomnost 1934 (exc. Frant. Mašťera, as. dráhy v Třebíči, 8854 lístků). 32. Trnka 1935 (exc. kancelář, 50 lístků). 33. Branný zákon (exc. J. Svoboda, podplukovník v Praze, 2000 lístků). 34. Překlad z Brehmova života zvířat (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, 520 lístků). 35. Předpisy z MNO (exc. J. Svoboda, podplukovník v Praze, 2000 lístků). 36. Platový zákon (exc. Frant. Fučík, řed. školy v Praze, 1134 lístků). 37. Tělocvičná soustava sokolská (exc. Frant. Fučík, řed. školy v Praze, 563 lístků). 38. Slovník sportovní (exc. Frant. Fučík, ředitel školy v Praze, 1540 lístků). 39. Časopisu Smetany r. X—XIV (exc. Vojtěch Hlaváčka, odb. učitel v Přerově, 3637 lístků). 40. Spisy Hilbertovy 1922, 1924, 1929 (exc. Lad. Prell, prof. v Praze, 1240 lístků). 41. Masarykův Slov. naučný I., 1925 (exc. dr. Marie Brožová v Praze, 4500 lístků). 42. Z odborného názvosloví obchodního (exc. Růžena Lelková, PhC. v Praze, 157 lístků). 43. Služební řád branné moci (exc. J. Svoboda, podplukovník v Praze, 1295 lístků). 44. Wachtl (exc. dr. Marie Brožová v Praze, 255 lístků). Úhrnem bylo za rok 1935 odevzdáno 165.512 lístků.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

Rub literárně vědné kritiky. V 2. č. Slova a slovesnosti posuzuje R. Jakobson nepříznivě mé práce v Naší řeči. Podrobněji se obírá jen článkem *O metaforách* (v 2. č. NŘ. XIX) a příspěvkem *Kvantita ve verši* v Dodatcích Ottova Slovníku naučného; ostatní mé práce odsuzuje jen obecnou a nedoloženou výtkou: „Stejnou netečností k metodologii i faktům se vyznačují i ostatní práce Erbanovy z poslední doby.“

Vítám, že se konečně někdo z Pražského linguistického kroužku o mých pracích kriticky zmínil a že se o nich něco poučného dovím. Vždyť většina mých prací vznikala jenom proto, že jsem si tak sám chtěl vysvětliti některé nejasnosti a mezery ve vědění, které nám poskytují školské slovesnosti, poetiky a theorie literatury. A vítal bych tuto kritiku ještě víc, kdyby nebyla zbytečně útočná a kdyby v ní bylo méně nechuti k Naší řeči a jejím spolupracovníkům a více spravedlnosti a dobré vůle.

Podívejme se tedy na konkretní výtky Jakobsonovy, které lze shrnout v slova: špatná methoda, neznalost fakt. Jakobson, dívaje se na metaforu především jako na změnu významovou, zdůrazňuje proti mému psychologickému výkladu linguistickou stránku problému. „Změna významu není problém logický (kdo říká, že logický? koho tu Jakobson vyvrací?), nýbrž linguistický, a výklad metafory pod tímto zorným úhlem zasahuje základy významosloví.“ Každé lidské dílo vzniká prý pochodem duševním, ale musíme rozlišovat duševní pochod a dílo samo, psychický stav a jeho obsah. „Ovšem metafora

jako každý jazykový fakt může býti osvětlena psychologicky, ale především si popis metafory vyžaduje immanentního sémantického rozboru — synchronického a historického — se stálým zřetelem k problému noetickému (poměr metafory k symbolu a mythu)". Jakobson nesouhlasí tedy s tím, že zdůrazňuji na metafoře především její psychický vznik a psychické prožívání, v čemž je vůbec známá nechuť formalistů k psychologické estetice. Všem těmto Jakobsonovým požadavkům arciť můj výklad nevyhovuje. Ale ani mně žádný z dosavadních výkladů (ani formalistický) nevyhovoval. Všechny trpí tím, co Jakobson vytýká výkladu mému: jednostranností. Snad právě proto, že to byl obyčejně jen výklad „linguistický", neuspokojoval plně estetika. To, co se dosud o metafoře po významoslovné stránce vykládá, je často až příliš samozřejmé a pro estetický výklad básnického slova málo plodné. Opomíjela se věc pro estetické chápání nejhlavnější: jak metafora u básníka vzniká a jak je čtenářem zase prožívána, co je v ní krásného a proč je to krásné. Když už patří do linguistiky i estetický výklad básnického slova, je také především třeba psychologicky vyložit, jak básnická řeč vzniká a jak je prožívána. Tu si dovoluji mluvit — sit venia verbo — i jako básník a jako náruživý čtenář poesie. Tak jsem metaforu sám cítil a prožíval a takového výkladu jsem o ní v linguistice pohřešoval. Spor je skutečně v methodě, v tom, nač kdo z nás klade větší důraz, takže si potom vzájemně můžeme vytýkat jednostrannost. Můj výklad musel být jednostranný už tím, že se staví proti jednostranným výkladům starším, které zdůrazňovaly především anebo jen tak zv. významovou změnu slova. Jistě i můj výklad dá se leccíms doplnit (sám tak brzo učiním), ale nelze jej zamítat jen pro jeho methodu. Každá methoda je dobrá, vede-li k cíli. Z mého článku je zřejmé, že jsem měl na mysli především metaforu básnickou, kdežto k metafoře mimobásnické se stavím dost nerozhodně a její řešení jen zběžně navrhuji a naznačuji. Lituji, že prozatím nemohu dobře posoudit, zda se mému pojetí metafory vymyká poesie barokní a gotická.*) Pro zajímavost a na podporu svého výkladu však uvádím starý výklad Blahoslavův: Metafory „slova pěkná, příjemná a světlá jsou jako šíp, jenžto člověku pojednou mnoho v mysl uvedou a třebas srdce zapálí, podobně jako by nějaké tabule malované před oči někdo někomu poskytl." — Po nějakém doktri-

---

*) Po dodatečném poučení o českém baroku slovesném (V. Bitnar: O českém baroku slovesném, J. Vašica: O české barokní poesii) musím odmítnout i Jakobsonovu výtku, že se mé definici také „naprosto"(!) vymyká metafora poesie gotické a barokní, kde citový rozpor sbližovaných plánů je „mnohdy"(!) záměrným tvárným prostředkem. Ale právě Bitnarovy kapitoly o gotické a barokní metafoře jsou přímo překvapujícím dokladem pro mé pojetí metafory. Kritik, který mi vytýkal netečnost k faktům, spadl sám do jámy, kterou kopal mně.

nářství, jak mi je Jakobson imputuje, není v mém článku ani stopy. Nic také nevím neomylně. Jistou závislost estetické účinnosti metafory na mluvnických druzích slova shledal a vyzkoušel jsem na několika našich moderních básnících a v svém článku jsem ji doložil několika příklady z O. Březiny. Jistě i tato věc může býti sporná, ale mám-li pravdu, či nemám, to asi nerozhodne Jakobson sám. Tu musí přijíti k slovu také čtenáři dobrého vkusu, kritika a badatelé z jiné strany.

Druhá část Jakobsonových výtek týká se neznalosti a nedbání linguistických a literárně historických fakt. Proti metaforám kladu prý obyčejná, jasná a logicky průzračná slova, kterými se vyjadřuje důvěrnost, intimnost, otevřenost, srdečnost, kdežto prý metafory ve skutečnosti jsou mnohem typičtějším nástrojem citové řeči intimní nežli slova zaměřená logicky. Tu 1. Jakobson necituje správně a 2. nerozumí mi nebo nechce rozumět, z čehož potom lehko dělá odsuzující závěr. Proti metaforám nestavím slova obyčejná atd . . . proto, abych ukázal, která z nich jsou typičtějším nástrojem citové řeči intimní, nýbrž říkám, že *i* obyčejná atd . . . slova mají proti složitosti metaforické svou stylistickou hodnotu, t. j., že jimi můžeme vyjadřovat důvěrnost atd. To každý lehko zjistí na 35. str. loňského ročníku. Velmi se Jakobson rozhorlil nad mou „úplnou neznalostí" lidové písně, protože jsem napsal, že slova lidové písně jsou zřídka kdy metaforami. Uznávám, že je to omezení trochu přílišné, že jsem měl správněji napsat, že v lidové písni není metafora tak častá. Ale právě takového omezení potřebuje i hyperbolické tvrzení Jakobsonovo, že lidové písně přímo *„oplývají"* stavbami metaforickými. Znám sice dobře jen sbírku Erbenovu a Jindřichovu, ale o nějakém oplývání metaforami tam nemůže být ani řeči. Tu by stačilo prostě udělat si statistiku metafor z českých lidových písní a srovnat ji se statistikou z některého našeho básníka moderního. Jestliže i potom Jakobson řekne, že naše lidové písně (a ty jsem měl především na mysli) oplývají metaforami, jakým slovesem vyjádří potom množství metafor u O. Březiny nebo u A. Sovy? Rozboru Jankova ani Gebaurova bohužel neznám a nemohu si je tu na odlehlém slovenském venkově také lehko opatřit. Nemohu proto také posoudit, zdali a do jaké míry mají pro náš spor podstatný význam. Skoupá Jakobsonova citace však tomu nijak nenasvědčuje. Citát z Gebaura, že metaforické obrazy bývají přerozmanité nejen svou formou, ale i svým obsahem, nic pro náš spor neříká, protože se tu přeme o kvantum metafor, nikoli o jejich kvalitu.

V mém hesle *Kvantita ve verši* našel Jakobson „skoro tolik chyb, kolik vět", ale svůj břitký odsudek odbyl bohužel tak skoupými slovy, že naň nemohu ani pořádně odpovědět, protože nic nevyvrací, neříká a nedokazuje, proč to tak nemůže být anebo jak to vlastně je. Při

tom mi Jakobson imputuje naivnost, jako bych nevěděl, že v jiných jazycích existovala metrika časoměrná, ačkoli z celého hesla je zřejmé, že jsem měl na mysli toliko přízvučný verš český, v němž kvantita metrickým činitelem skutečně není. Toto tvrzení je však Jakobsonovi zase pravdou příliš samozřejmou. Najednou! *V Základech českého verše* z r. 1926 mu to ještě samozřejmé nebylo, ačkoli se za sto let o tom napsalo tolik literatury. Pletu prý kvantitu a tempo, pojmy v linguistice i hudební vědě ostře ohraničené. Jakobson však neříká, proč kvantita tempo určovat nemůže, a nedokládá svůj odmítavý odsudek nijakými příklady nebo důkazy. Mohu tu tedy odkázati jen na své heslo a hlavně na dvě předcházející studie *Kvantita v českém verši**), kde podrobněji vykládám, že čím více dlouhých slabik ve verši, tím je verš plynulejší a tempo pomalejší, což je, myslím, dost zřejmé a dá se empiricky dokázat: čím jsou slabiky delší a čím více jich ve verši je, tím pomaleji musím, zvláště v řeči emocionální, deklamovat. Zvláště při deklamaci toho povaha básnické řeči sama vyžaduje, aby všechny její slabičné délky byly plně uplatněny a vyjádřeny. Je sice pravda, že se tu pak termín *tempo* nekryje přesně s termínem hudebním, ale není tomu podobně i u *melodie,* s kterou prý zase mylně ztotožňuji hojnost délek? I termín *melodie* má v linguistice jiný význam než v hudbě, a přece ho již dávno užíváme beze všech rozpaků. Takových „nepřesně vypůjčených" termínů ve vědě je mnoho, a nikdo se nad tím nepozastavuje. Pohoršuje-li se Jakobson nad mým výměrem melodičnosti ve verši, proč se nepohoršuje také nad úplně nejasným užíváním tohoto termínu v díle našich literárních kritiků, Šaldou a Novákem počínajíc a jejich mladými epigony končíc? Já aspoň dávám nejasnému metaforickému výrazu přesný výměr, zachycuji tím termínem to, co se ještě nejsnáze a nejvhodněji melodičností a melodií ve verši nazvat dá: plynulé a splývavé spojování slabik, kterého dosáhneme (kromě ještě jiných činitelů) hlavně záměrným rozvržením délek ve verši. Jakobson zase popírá, že by se tím dala setřít ostrost dynamického přízvuku, ale mou thesi nevyvrací. Rád slyším druhého, rád se poučím ze svých chyb, tu však bohužel nemohu. Myslí-li Jakobson, že má pravdu, ať nám ji podá trochu jasněji a méně zmateně, než to učinil v *Základech českého verše.* K. Erban.

Ještě o českém slohu kritickém. Mým článkem (NŘ. XIX, č. 5) se polemicky obíral F. X. Šalda (Zápisník VII, č. 11—12) a P. Eisner (Čin VII, č. 11); 10. XII. 1935 byl pak tomuto sporu věnován ještě diskusní večer ve Společnosti pro slovanský jazykozpyt, kde jsem po úvodním slově prof. M. Weingarta shrnul stručně své

---

*) Výr. zpráva rrg. ve Zvolenu za r. 1930-31. Naše řeč, XVIII, 1934, 1 n., 33 n.

výtky českému slohu kritickému a odpověděl zároveň Šaldovi i Eisnerovi. Proto i tu shrnuji svou odpověď v autoreferátu. Nebudu vyvracet, co jsem netvrdil. Nečte-li někdo pozorně a svědomitě, je škoda času a papíru na jakékoli dokazování a vyvracení. A zbůhdarmým mrháním času by také bylo, kdybych měl Šaldovi a Eisnerovi vraceti všechny polemické poklony a ušlechtilosti. To má jediný účel: odvést čtenáře od věci a upoutat ho svým temperamentem. To jsou však právě vlastnosti, které jsem naší kritice vytýkal. Jsou už tak opotřebované a nepůsobivé, že by s tím už kritikové měli jednou přestat.

Nemaje dost námitek věcných, vrhl se Šalda na mou methodu, nazývaje ji — ovšem bez důkazů — patent Naše řeč. Ale jeho methodické výtky na mých tvrzeních nic nemění. Brání se proti výtce impresionismu (ačkoli jsem jej zjistil jen jako důležitou složku jeho slohu), avšak na řečeném diskusním večeru, kde bylo hodně Šaldových přivrženců, nepokusil se nikdo Šaldův impresionismus popírat, jenom jej hájili anebo omlouvali. Abych zabránil nedorozumění, zdůraznil jsem v debatě znovu: impresionistický výraz je na místě všude tam, kde jde skutečně jen o pouhý dojem, nelze ho však užíti místo přesných termínů a jasných pojmů. Týž smysl měly i moje výtky básnickým metaforám: i když jsou krásné — jak mi někteří účastníci debaty namítali —, nejsou přesné a jasné po stránce významové, a proto dbejme, aby jich v kritickém slohu nebylo příliš mnoho, zvláště aby nebyly tam, kde čekáme a potřebujeme termín přesný a jasný. Ačkoli jistá nepřesnost souvisí už s povahou duchovních věd a lidské řeči vůbec, přece jenom musíme jít za přesností a jasností, i když to není vždy lehké a i když jí vždy nedosáhneme. V nepřesnosti a nejasnosti si však nesmíme libovat a omlouvat je zvláštními slohovými požadavky umělecké kritiky, neboť sama podstata poznání předpokládá objektivní vědeckou analysu, ne subjektivní dojem, slohově pak výrazovou přesnost a jasnost, ne impresionismus a metaforičnost. Proto nelze úplně souhlasiti s šaldovským pojetím kritiky jako umění rovnocenného kterémukoli umění jinému. Jako essay náleží pomalu minulosti, tak se uzavírá pomalu i šaldovská epocha pathosu a inspirace a s ní pojmově zamlžený, ale dojmově a básnicky silný slovesný výraz.

K otázce slohového hodnocení kritiky: nelze ji měřit jenom měřítkem funkčním, protože její nepřesný a básnický jazyk je v úplné funkční shodě s cíli a úkoly, které jí u nás její zakladatel a tvůrce vytkl. Náš nesouhlas se obrací proti její noetické podstatě: že málo poznává a příliš podléhá subjektivnímu dojmu, že její poznání je nám málo platné, protože v něm často není nic, co bychom nevěděli nebo necítili sami bez kritického přispění. Je to buď příliš samozřejmé, nebo příliš nejasné. Při slohových výtkách je však třeba postupovat opatrně, abychom soukromý, subjektivní vkus nezaměňovali s objektivními fakty. Na př. Šaldovo důvěrné a naléhavé oslovování čtenáře

lze pokládat za stylistický nedostatek proto, že je to tvárný prostředek, který se slohově velmi brzo opotřebuje, takže se stává manýrou, zvláště když ho někdo užívá tak často jako Šalda.*) Podobně lze právem vytknout novotvary a cizí slova, nemůže-li je autor funkčně odůvodnit. Lze právem pochybovat o funkčním poslání barokově složitých a někdy i nejasných souvětí, protože neslouží věci a jsou jen samoúčelnou estetickou hračkou. Lze právem vytýkat nejasné užívání výrazu veršová melodie a pod., protože nevíme, jde-li o melodii v smyslu fonetickém, která s melodií hudební má pramálo společného, či běží-li tu o splývavé a plynulé spojování slabik a slov ve verši, jak jsem to popsal v článku Kvantita v českém verši (NŘ. XVIII). A jak se potom vůbec můžeme dohodnout, je-li nějaký verš melodický či není? Odmítat však ironicky a pohrdavě tuto otázku vtipem o Boioťanech, svědčí jen o trapných a nemilých rozpacích kritikových.

V debatě (i v novinářských referátech) někteří účastníci projevili mínění, že jsem prý nešvary českého slohu kritického měl ukázat na zřejmých a podřadných epigonech, a ne na zjevech největších a nejzáslužnějších: F. X. Šaldovi a A. Novákovi. Z vůdčích kritiků mluvil jsem *obšírněji jenom* o Šaldovi a lituji velice, že má řeč byla u některých posluchačů chápána jako osobní útok. To je velký omyl, Šaldu vybral jsem si jako pramen a zdroj, v kterém in nuce jsou obsaženy skoro všechny obecné vlastnosti českého slohu kritického. Dokazovati všelijaké slohové nešvary na naprosto podřadných kritických epigonech považoval bych za práci zbytečnou a nudnou, neboť u nich jsou ty nedostatky až příliš zřejmé, kdežto u Šaldy, jak bylo ostatně vidět i z debaty, zřejmé nejsou. Také z epigonů vybral jsem si typického P. Fraenkla, a nikdo z přítomných o jeho epigonství nepochyboval, ačkoli Šalda i Eisner toto konstatování u Fraenkla rozhodně odmítali. Má přednáška tedy nebyla útokem na nikoho. Dovolil jsem si jen mít odvahu říci pravdu tam, kde to dnes ještě zní jako kacířství a svatokrádež. Kacířství proto, že nechci prostě věřit, co se nám dnes o kritice k víře předkládá, svatokrádež proto, že si troufale a střízlivě dovoluji pochybovat o některých stránkách českého slohu kritického a že nevyslovuji každý jeho výraz s náležitým zbožněním a úctou. Ne filologové a linguisté, nýbrž kritikové si budou muset zvyknout, že je občas budeme volat k větší jazykové odpovědnosti a že se nás nezbaví jen nějakým vtipem nebo novým krasořečnictvím. Dosud nebylo nedůtklivějšího člověka nad kritika, který sám v ostrosti a bezohlednosti výrazů často neznal mezí.

---

*) Šalda v prostém zjištění této skutečnosti viděl společensko-moralistní výtku(!). — K. Polák v debatě mě upozornil, že Šalda tím oslovuje vlastně sám sebe. Tomu však odporují mnohé doklady a sám Šalda v svém díle přímo i nepřímo dosvědčuje, že oslovuje čtenáře. Ale ať je tomu jakkoli, je to manýra původně impresionistická a dnes už hodně opotřebovaná.

Těm, kteří dnešní kritický sloh hájí, nelze se divit. Byli jím odkojeni a všechen jejich výraz je jím proniknut. Těžko se proto budou loučiti s krásnými bludy, těžko se budou zbavovat slohu svých učitelů.*) K. E.

Jistebnický, jistebský.

V Lid. novinách se nedávno rozvinula zajímavá diskuse o otázce, kterou se i NŘ. už několikrát obírala (naposledy XIX, 1935, 28): jsou-li u příd. jmen odvozených od místních jmen na *-ice* a j. správnější tvary kratší (na př. *pardubský)* či delší (na př. *pardubický)*. Tato diskuse je hodna zaznamenání už proto, že podnět k ní dal a jejím hlavním účastníkem vedle profesora brněnské university Fr. Trávníčka byl sám Petr Bezruč. Šlo v ní o to, jak tvořiti příd. jméno k místnímu jménu *Jistebník*, známému dnes hlavně z dětského sboru „jistebnických zpěváčků". Ženská národní rada v Brně uspořádala koncert těchto zpěváčků a pozvala na něj také jejich slavného krajana Petra Bezruče; Bezruč poděkoval dopisem za pozvání a dodal tuto poznámku: „Slezský lid, stavitel zákonný čisté řeči národní, utvořil od slova *Jistebník* správné adjektivum j i s t e b s k ý. I neměli principálové sboru národ opravovati, on mluví lépe než inteligence." (L. N. 22/XI 35.) Ale ukázalo se, že ani staří rodáci z Jistebníka neznají onoho kratšího tvaru, a tak se měli o této věci vysloviti odborníci jazykoví (L. N. 26/XI 35). Učinil tak profesor českého jazyka na Masarykově universitě v Brně dr. Fr. Trávníček článkem v L. N. 1/XII 35. V něm uznává sice, že lidový jazyk dává velmi často přednost kratším tvarům, na př. kojetský, vsatský, jický atd., avšak zároveň ukazuje, že se tyto kratší tvary nehodí dost dobře usu obecnému a spisovnému, neboť jsou svou hláskovou odlišností často velmi vzdáleny od jména základního. Snadno jim rozumějí lidé z kraje, nikoli však obyvatelé končin vzdálených. Je to důvod zajisté správný; před několika lety jej v NŘ. vyslovil také J. Zubatý. Dále připomíná prof. Trávníček, že kratší tvary jsou leckdy samy sebou nezřetelné, protože neukazují dost určitě na svůj základ; tak příd. jméno *kojetský* může být od jmen *Kojetice* a *Kojetín, vojkovský* od *Vojkov* i *Vojkovice* atd. Proto nezbude než ponechati spisovnému jazyku tvary delší, neboť jsou pro něj daleko výhodnější.

Prof. Trávníčkovi odpověděl Petr Bezruč obšírným článkem v L. N. 12/I 36, v němž váží obě stanoviska: „Já hledím ve své odpovědi jedním okem na Vás jako na protagonistu západní kultury a druhým na čtenáře moravského, za něhož mluvím a jehož stanovisko podpírám." Básník se vyzná dokonale i v odborné literatuře o této otázce a dobře ví o námitkách, které filologové neboli „friseuři a fasádníci čisté mluvy lidové", jak prý jim Bezruč „inter pocula" říká, pronášívají proti kratším tvarům lidovým. Avšak přes to je přesvědčen, že cennější je „čistá řeč prostého národa než rozpaky či

---

*) Tato Erbanova odpověď byla napsána už před vánocemi, ale pro nedostatek místa nemohla být dříve otištěna.

požadavky intelektuálů." Básník snáší celé bohatství dokladů, jak živé a hojné jsou ony tvary kratší, a to nejen u místních jmen na *-ice* (kromě jmen trojslabičných, na př. *Babice — babický, Kralice — kralický,* avšak *Ždánice — ždánský!*), *-ín, -ov,* nýbrž také u jmen zdrobnělých (na př. *Popůvky—popovský, Javůrek—javorský* a pod.). Jsou to jména vzniklá ze jména zakladatele osady.*) Bezruč pak ukazuje, že zakročení „fasádníků" proti nim má obdobu i jinde, na př. v porušování náležitých tvarů míst. jména *Ketř* (gen. *Kčeře,* adj. *kečerský,* neboť pův. tvar zněl *Kečer;* tedy nikoli „ketřský"), jména houby *pestřec* (gen. *pestrce,* nikoli „pestřce") atd. Dovolává se i jména Františka Palackého, jež je odvozeno z místního jména *Palačov* (tedy zase ne „palačovský"!), připomíná úpravy místních jmen, porušující starý a dobrý usus lidový *(Doubravy* m. *Dúbravy, Uhlířov* m. *Uhléřov* a pod.), a všechny ty jeho připomínky a poukazy svědčí o vzácném rozhledu po jazyce, o velké zkušenosti a o vnímavosti pro jazykové otázky. Mnoho pravdy je i ve výroku básníkově, že kultura otupuje jazykový cit. Svou odpověď končí Bezruč slovy: „Ustupují krásná, čistá, čacká a starobylá adjektiva krátká z řeči národa, jasná a zřetelná jako bílý boží den těm, jejichž kořeny životní tkví v rodné půdě našich dědin, — ale nejasná a nezřetelná lidem městským, jejichž kořeny už tam netkví. Ale my — snad poslední z obhájců bývalých — vzpomeneme hexametru, jenž tragickou silou hvězd se dotýká, hexametru, jehož vzpomínali a vzpomínati budou všichni ti, kdož hájili věci dobré, která podlehla: Res victrix diis placuit, res victa Catoni."

Profesor Trávníček ukončil tuto diskusi článkem v LN. 19/I 36. Nemohl ovšem než setrvati při svém původním názoru. Podal námitky proti některým jednotlivým výtkám Bezručovým, znovu zdůraznil nezřetelnost kratších tvarů u těchto jmen a připojil výklad, že tvary delší, jako vítkovický, vršovický a pod., jsou už staré, že se vyskytují už u Dalimila, Pulkavy a j., a že to tedy nikterak nejsou „obludy, hnusné výmysly novodobých ‚usměrňovatelů řeči lidové'." Tím je asi tato otázka pro jazyk spisovný vyřízena definitivně. A tak se i my připojujeme k závěrečným slovům Trávníčkovým: „Cit pro ‚čisté a čacké' tvary vsatský (vsacký) . . . musí ustoupiti potřebě srozumitelnosti spisovného jazyka. Komu na srozumitelnosti nezáleží, nebo kdo jinak naznačil, že se jeho *kojetský* . . . týče Kojetína, ne Kojetic nebo opačně atd., nechť užívá tvarů jen kratších. Také od Vás, mistře, s radostí přijmeme tyto tvary; bude to jen rozhojnění těch slov, která čtenářům objasňuje slovníček za Vašimi skvostnými Slezskými písněmi. Kde je však potřebí obecné srozumitelnosti, tam nepochybně zvítězí tvary od celého jména."

r.

---

*) Proto na př., jak správně a vhodně Bezruč připomíná, k míst. jménu *Sokolnice* je příd. jméno *sokolnický,* nikoli „sokolenský", neboť tuto osadu nezaložil *Sokol,* nýbrž seděli v ní lidé zabývající se chovem a cvičením sokolů, sokolníci, a podle nich osada dostala jméno.

DROBNOSTI.

ATRAKCE (O. N.). Výraz *celých tři tisíce liber* není nesprávný. Říkáme podobně: *stálo to celých sto korun, pouhých tisíc korun, za těch tři sta korun nic nekoupíš, trvalo to celého půl léta* (na př. už Kramerius píše r. 1801 ve Večer. shromáždění obce dobrovické na str. 2: To neslušné a nepořádné živobytí vedl skoro *celého půl léta*) atd., t. j. přívlastek vztahujeme ke jménu počítanému místo k číslovce. Tento zjev, že některé slovo ve větě dostane vlivem jiného slova téže věty jiný tvar, než mu podle smyslu náleží, nazývá se v mluvnici a t r a k c e, někdy též a s i m i l a c e v ě t n á. Při výrazech významu číselného bývá atrakce častá. Tak se říká i píše *před půl rokem* (vlastně »před půlí roku«; předložkovou vazbu vyjadřuje jméno označující věc, nikoli číslovka), *po půl zlatém, před čtvrt hodinou* (m. před čtvrtí hodiny), *po mnoha letech, před mnoha lety, ke mnoha letům, před pěti lety, k pěti letům, s pěti lety* (výraz *pěti* je tu tvar ustrnulý a nemění se), *po desíti korunách, k desíti korunám, s desíti korunami, s několika korunami, k několika korunám* atd. Vedle atrahovaných výrazů *celých tři tisíce liber* a pod. se drží ovšem někdy i výrazy neatrahované (*celé tři tisíce liber, za to sto korun* a pod.).

DÁMA, GEN. PL. DÁM (L. N.). Až dosud předpisovala Pravidla čes. pravopisu u slova *dáma* 2. pád množ. č. *dám* a jejich předpisem se řídily i všechny ostatní pomůcky jazykové, tedy i NŘ. Nyní však Příruční slovník jaz. českého tento předpis změnil podle usnesení pravopisné komise při České akademii věd a umění a píše 2. pád mn. čísla *dam* (s krátkým *a*). K tomuto rozhodnutí přivedl pravopisnou komisi ten důvod, že obecná výslovnost *dam* převládla dnes už i v jazyce spisovném. O tom svědčí vedle hovorového usu též literární doklady v materiálu Slovníku jazyka českého, neboť většina z nich píše 2. pád mn. čísla u jména *dáma* s krátkým *a*.

KRAPET (O. S.). Táže se nás jeden z našich čtenářů, co prý máme proti slovu *krapet;* Vášův-Trávníčkův Slovník jaz. českého totiž pod tímto heslem píše mimo jiné: „příslovečně = trochu, trošku: napíti se k.; i jindy, když nejde o malé množství tekutiny: k. se začervenati, zakoktati; pečeně se k. připálila ... (Naše Řeč v tomto rozšířeném významu neprávem zavrhuje).“ Odpovídáme, že proti slovu *krapet* nemáme docela nic a že tvrzení Vášova-Trávníčkova Slovníku není správné. Ve všech devatenácti ročnících Naší řeči je o slově *krapet* jen jediná zmínka, a to na str. 20 roč. V (1921) v Ertlově referátu o Reynkově překladu povídek K. Edschmida Šestero ústí. Avšak na tomto místě není ani stopy po výkladu, který Vášův-Trávníčkův Slovník Naší řeči podkládá. Ertl tu praví (na str. 19): „Je na bíle dni, že spisovatel, tak smělé převraty provádějící na bujném oři mluvy naší, ještě širší pole než v ohradě forem našel na širých prériích českého slovníku. Tu teprve se jeho umění tvůrčí i spisovatelské mohlo rozvinouti v plné míře svých možností i nemožností. Není možno snésti do tohoto referátu vše, co by bylo hodno zaznamenání, abychom tím ne-

vyplnili tento sešit Naší řeči i s obálkou. Ale dobrého tesaře pozná i z třísek." Po tomto ironickém úvodě pak následuje dlouhý výčet příkladů, kde podle referentova mínění překladatel užil slova z té neb oné příčiny nevhodného. Jsou tu na př. takovéto citáty: (chůze strýcova) byla *vědoma sebe a velice na venek,* (hrdina) *jako tremolo spádil se* schodův, (v Americe byla proň) zprvu ještě *potíž jazyka,* (obával se) osidel, jež v sebe *stékajíce* by se opakovala *za vytržení do veliké výše i v znavenosti,* postel, na které byla schoulena *v jižním postoji,* jež se nyní pozdvihla *v postoj urozený a zahanbený,* a *rozvila* dojemně velikou krásu, atd. Je snad každému zřejmé, že tu referent nevytýká chyby jazykové, nýbrž že se posmívá strojenému, nucenému a nemotornému slohu překladatelovu. Mezi těmito citáty je uvedena také věta „seznámil se s miss Laurou, *krapet* se zakoktal a šťoural *žihravým* dřívkem", a to bez jakékoli vysvětlující poznámky, tedy beze vší pochyby má býti zase jen dokladem stylistické neobratnosti a nevyváženosti: slovo *krapet* s názvukem čistě lidovým se tu tluče s papírovým novotvarem *žihravý* — z téhož důvodu je vytčena hned v sousedství věta „sedě na náraznících *bakoval o sto šest",* neboť se v ní zase tím nevyrovnaným a nejapným způsobem míchá výraz typicky lidový do slohu až nevkusně vyumělkovaného, nepřirozeného. Je to směs asi tak vhodná, jako kdyby někdo složitou renaissanční attiku, ovšem všelijak pokroucenou a jinak nepodařenou, přizdobil ornamenty se slováckých kraslic.

Kdyby se z uvedení onoho citátu mělo vysuzovat, že NŘ. zamítá slovo *krapet* v nějakém významu vůbec, musilo by se stejně soudit i o všech ostatních výrazech, které jsou na tomto místě v citátech podtrženy, tedy na př. o slovech *vědoma sebe, velice na venek, stékajíce, rozvila* atd. a jiných mnohých výrazech, které všechny samy o sobě jsou docela správné, ale jichž nevhodné individuální užití ve spojení tak neb onak pochybeném tu referent vytkl. Zdá se, že nedopatření se slovem *krapet* se přihodilo autorům Vášova-Trávníčkova Slovníku patrně proto, že nahlížejí toliko do rejstříků Naší řeči a zapomínají, že jsou to jen rejstříky, nikoli samostatné brusy, a že tedy jejich údaje jako zpravidla v každém jiném rejstříku platí jen pro ten zvláštní případ, na který odkazují citováním příslušné stránky. Kdo chce poznat, čeho se výtka v rejstříku naznačená týká, musí nezbytně jít do textu samého, vždyť k tomu právě rejstříky jsou. Ale i tak nám na konec zůstává záhadné, odkud vzali oba autoři mylný výklad, že NŘ. zavrhuje příslovce *krapet* v rozšířeném významu „trochu", když „nejde o malé množství tekutiny"; o tom není ani v rejstříku nic.

LIDOVÉ VÝRAZY (NŘ. XIX, 60). Ze sbírky p. říd. uč. F. Jirsáka z Dobřenic otiskujeme další ukázky (v. NŘ. XVIII, 284). Příklady jinak neoznačené jsou z Dobřenic. — Hospodyně se mrzí na hosta: Vý ste *jidec!* Sní toho jako vrabec! — O dítěti, které křičí nebo hlučně pláče, říkají: Ten má *jedák!* — V Kratonohách se kolem r. 1890 říkalo *kozenčí* chlívek, *pra-*

senči chlívek, *husenči* žrádlo, *kuřenči* žrádlo; též v Dobřenicích se tak někdy říká. — To ste si neměla kupovat, to je *poušťavá* látka (t. barva pouští). — Tam maj mizerny pole. Je to tam samá *vátina* (vátý písek), lautr samej písek. — To je teď ve městě *liček* (léček) na peníze! — O dobrém najedení se říkává: To sem si *pošpik, pošťáb, vošatil žaludek!* — To je *milijón* dobry (velmi dobré)! — Naťuknutý hrnek *sákne*. — Umyté nádobí se nechá *osáknout*. — Děti *se cákají* ve vodě. Při jídle *cejkají, pocejkají* stůl. — »Podívej se, jaks to *rozcejkal*, ty *cejko!*« — Ta *se kepí!* říkají o nastrojeném děvčeti, které se koketně a domýšlivě kroutí a nadnáší. Je *kepivá*. — Dítě je cupáním unaveno, *ušajdalo se*. Matka ho lituje: To je malej *šajda!* — Máme dva pejsky: Jeden je *bílej straka*, druhej *černej straka*. — Byla tam (u muziky) jen samá *pádel* (výrostkové, chudší »střída«, chamraď). — Vobilí plnej špejchar, a nejni s tim *zahnuti* (nejde na odbyt). — Prší-li v době, kdy obilí kvete, nezúrodní se všechny kvítky a v klase se některá zrnka nevyvinou; rolník to pozná, jede-li palcem a ukazováčkem po klase. Říká, že žito *přeskakuje* nebo že je *pilovatý, zubovatý*. — Uďáli sme si, že se večír sejdeme, ale von mě *lejk, lejknul* (nedostál v slovu). Slíbil mně, že mně nechá (pole pronajme), a teď mě *lejk*. Von ňáko *lejká* (zanedbává milenku, zamýšlí přerušit známost). — O rodinné různici se říká: To tam měli *vejšku*, tam byl velkej *laudámus!* — Vzal ho do *vejšky* (obehrál ho). — Ve významu »lakotit« se říkává *škňořit, chramolit*. Ta *naškňořila* peněz! — R. 1890 se v Kratonohách říkalo *po sou dobu* ve významu »posud«. — Zábradlí u lávky nebo u cesty nad srázem říkali r. 1875 v Dobrušce *mádlo*. — *Pleučata* se jmenují větší selata krmená plevami. *Vodstáuče* je odstavené tele. *Kuřice* jsou nedospělé slepičky. *Kohoutata* jsou malí kohoutkové. — Bude von mně něco *vyřihovat* (vyčítat), takovej *vejřiha!* (Zaslechnuto asi r. 1875 v Dobrušce; v Kratonohách v témž významu říkají *vyhoudat, vyhudovat, vyslipovat:* Budeš ty mně něco vyhoudat, vyhudovat, vyslipovat!) — Babička vypravovala o svém vnoučkovi, jak je slaboučký, tichounký, ani prý hračky nerozláme. Bylo by jí milejší, kdyby to byl *ňákej buřata* (rozpustilec) (Chlumec n. C.). — A. To je hezkej pejsek! B. I moc po něm nejni. Je to takovej *šteminek*. — *Má štemy* říká se o člověku, který vychytralostí, podskokem chce dosíci nějaké výhody. — Babička napomíná plačící děcko, ukazujíc na obrazy svatých: Přestaň už cabit, *svatáčkove* se na tebe divaj! (*cabit* = plakat; *cába rozcabená, cabicar* = plačtivé dítě) (Kratonohy, asi r. 1890). — *Rozhajda rozhajdaná* (nedbale ustrojená žena) (Kratonohy). — Nestóji to *věčně věkum* za tu zlost. — Ležela sem jako *Lazar*, a žádnej se na mně ani nevohlíd (nenavštívil mne). Je *vobklíčenej, léži pádem* (nemocen). — Ve Švihově na Chrudimsku místo kolébky měli pro dítě *hejpovačku*. Byla to loktuše přivázaná ke dvěma kroužkům, jež byly zavrtány do stropního trámu. Do loktuše vložili dítě s peřinkou a *hejpovali* je (houpali). I obyčejné houpačse, jakou si děti váží na stromy a p., říkali hejpovačka. — V Dobřenicích *hourá* matka kočárkem, t. j. pomalu sem tam jím pohybuje, aby uspala dítě. — Při jídle jsme nesměli *bimbat, hejrovat, kejklovat nohama*. Kdo

tak dělá, kope rodičům hrob. V Kratonohách *kejklovačka* = trdlovačka V Dobrušce se říká: Dělá *kejklzoky* (hlouposti jako kejklíř). — To byl dobrej *kejkl* (řezník dobře koupil). — To je zrouna proti Pánubohu, co se teď děje, dyť to už ani nejni *souci* (t. j. jsoucí, není možná to vydržet; Dobruška). — Čas se udává často podle polních prací, na př.: Vloni vo řepách pršelo. Vod votau do řep skoro nesprchlo. Letos vo třešnich, vo votavách sme se vypotili (t. j. když se trhaly třešně, sklízela otava). — Vyšlapuje si jako delechtór (Kratonohy). — Kouká jako kůtě devátej den, jako zajic na novej sních (udiveně) (Kratonohy). — Tancuje jako dyž kozu zebou nohy (hopsá). — Nevjéřim mu ani co se modli. Nevjéřim mu ani pozdraveni. — Ten řekne praudu jen dyž se zmejli. — To je všimajici člověk, vši ho sežérou (slovní hříčka). — Poušti se vod lavice (mladík začíná chodit do hostince, za děvčaty). — Je vdaná na půl kola (žije s mužem neoddána). — Co komu svědči, to ho fleči. — Čert houby ví, co Pámbu dá. — Jak sem koupil, tak prodávám (povídám jen to, co jsem slyšel). — Pámbu stvořil holky a čert spolky (Dobruška 1875). — Trefila slepá do vrat (potkalo ji štěstí, dobře se vdala). — O lásce vojákově se říkalo v Kratonohách (1890): Kde večeře, tam milá, kde snídaně, tam jiná. — Dělník uvažuje o chladném dubnu: Snad už bude konec sjeta. Dyť je to, jak ta Sibyla povidala, že bude zima zimu stíhat. Do žni zima a vod žni nanovo. — Babička naříkala nad dcerou: Přišlo to na ní, jako dyš to na ní hodi. Doktor nám dával náději a už sme mysleli, že to vyhraje, ale zatim do tejdne *dělila smrtí*. — Babička belhající se o holi na trávu si stěžuje: Ach milej zlatej, já už nikam nemůžu, mám tu zchváceninu svalenou tadyhle pod kůtkama, ráno se nemůžu na nohy postavit. Ale pomozme si! Mám tu kozu a tak ji musim kousek trávy sehnat. Von Vinca mně to pak vodnese, až přijede z Hradce. Vjédi, von tam jezdi na práci, k zednikum. Dyby von se voženil, přeci bych si trochu vodpočala, ale von se k tomu nemá. Já bych už potřebovala bejt tam za bílou zdi. — Pisatel potkal dědečka ze sousední vsi, s nímž se už dávno neviděl, a ptá se ho: »Co děláte, že se tu ani neukážete?« »Tak po vůli boži. Za jedno mně už ty nohy nesloužej, a pak — co tady? No né? Čekám, až si mě svatej Kliment zavolá (kostel v Dobřenicích je zasvěcen sv. Klimentu), a pak se sem vodstěhuju na věky. — Dva staří dělníci se potkali. A. Taky do práce? Taky do práce? Mně se zdá, že ste už taky přejitej (sláb). B. Milej brachu, jak už jsou dje šestky (66 let), už to nejde. — Jak se závidí: To je věk! To sou časy! To máte herbábny časy! Aspoň tejden před smrti bych se tak chtěl mit. Až se po druhy narodim, na inyho se nedam. — Mám u něj pět stovek, ale nebudu na ně nigdy koukat. Copak si na něm vemu, dyž má jen tělo a duši? A tak vo ty peníze utřu hubu.

RACČÍ HNÍZDIŠTĚ (N. N.). Ode jména *racek* je správně odvozeno příd. jméno *racčí,* podobně jako je ode jména *beránek* příd. jm. *beránčí,* od *člověk člověčí* atd. Také slovo *hnízdiště* je dobře utvořeno příponou *-iště* ode jména *hnízdo* a znamená původně „místo, kde jsou hnízda“, srov. *ohniště* = místo, kde je oheň, *smetiště* = místo, kde je smetí atd. Přípona

-iště nepůsobí nutně zkrácení kmenové samohlásky, jak ukazují na př. slova *spáleniště, zápasiště, žároviště, koupaliště* a j. U slova *hnízdiště* nevidíme příčiny, proč by se mělo *í* v první slabice krátit (srov. 2. pád mn. čísla *hnízd),* a proto bychom je psali nejspíše s dlouhým *í*. Tak je píše též Vášův-Trávníčkův Slovník jaz. českého.

ROZHLASOVÁ VÝSLOVNOST. V předešlém čísle NŘ. jsme na str. 6 upozornili na rozličné vady ve výslovnosti rozhlasových řečníků, jmenovitě mluvčích ČTK. Naše upozornění však, jak se zdá, zůstalo bez povšimnutí, neboť některé z vytčených vad nejen že bujejí dále, nýbrž rozšiřují se i tam, kde jich dříve nebylo. Tak nespisovná výslovnost počáteční skupiny *sh* (zhoda, zhromáždění atd.) byla do nedávna zvláštností ve zprávách ČTK., ale nyní ji slýcháme už i z úst samých hlasatelů Radiojournalu. Slyšeli jsme na př. dopoledne 20. II. třikrát za sebou, že promluví „poslankyně Národního *z*hromáždění M. J.“; ba už i redaktor J. Laufer podlehl kouzlu zlého příkladu a zahajoval 18. II. svou večerní sportovní reportáž slovy, že několik tisíc diváků přišlo, „aby *zh*lédlo zápas LTC.—Amerika.“ Je z toho vidět, jak snadno se ujímá a šíří taková chyba a jak velkou odpovědnost za jazykovou stránku svých projevů má rozhlas. Posluchači se bezděky poddávají jeho mocnému vlivu v dobrém i zlém smyslu a je opravdu velmi žádoucí, aby právě na poli mateřského jazyka pomáhal vliv rozhlasu jen věcem dobrým.

SPORTOVNÍ MLUVA (F. K.). Sport je většinou mezinárodní a k nám se skoro všechny druhy sportu dostaly z prostředí cizího. Není tedy divu, že se s nimi ujaly hned i příslušné cizí názvy, na př. tennis, football, goal, backhand, atlet, boxing atd. Bylo by velmi těžké nahraditi všechny tyto termíny vhodnými výrazy českými, ba někdy by to bylo snad dokonce nemožné a často zcela neužitečné (na př. u slov tennis, lehký a těžký atlet a pod.). Pravda ovšem je, že se cizích slov užívá ve sportu často zbytečně tam, kde máme dobrý výraz domácí. Rozumní sportovci se však sami brání proti tomu, jak vidíme na př. z občasných výtek v novinových rubrikách tělesné výchovy. V L. N. 2/11 35 jsme čtli v rubrice „Tělesná výchova“ tuto správnou poznámku: „Je ovšem absurdní stavět se proti přijímání cizích výrazů vůbec, někdy bychom potřebovali nehoráznou fantasii, abychom je mohli nahradit, — Němci jsou po této stránce odstrašujícím příkladem; my se jen zasmějeme tomu, že český básník Šebestián Hněvkovský, před sto lety slavný, říkal disku f r č e k b ě h u t ý. Ale proč říkat *links* nebo *greens,* když lze říci *golfové hřiště* nebo *trávník?* Proč vykřikovat záhadné *play* a *ready,* když lze říci *hraji* a *hotov;* nebo ještě záhadnější *strikers* a *servers advantage,* když lze říci *výhoda začínajícího* nebo *odbiječe?* Sotva ovšem se kdy přestane říkat *rekord* a *off-side,* ač by je nahradil výraz *„nejlepší výkon“* a *„ze hry“* docela dobře. Tam však, kde se cizí slova ještě nevžila, k čemu bychom je zaváděli?“ Sportovní mluva se jakožto mluva odborná neobejde bez cizích slov, to je jisté; jde jen o to, aby se jich užívalo s rozumem a jen podle potřeby.

Odpovědný redaktor: prof. dr. Jiří Haller. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.